

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ฉบับสมบูรณ์

โครงการ ความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการ
เด็กปฐมวัย บ้านหนองหล่ม ตำบลศรีบัวบาน
อำเภอหนองหล่ม จังหวัดลำพูน
(สัญญาเลขที่ RDG๔๖N๐๐๓ และ RDG๔๗N๐๐๒๕)

โดย

พระมหาบันเท็ง ปิ่นทิโต และ คณะ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

ภูมิภาคพันธ์ ๒๕๔๕

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่น่าสนใจให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ปัญหาอื่นๆ ในท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้น จุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุมเสวนา พุดคุย ถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้น สิ่งสำคัญคือ ประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่นๆ หรือพื้นที่อื่นๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้น กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาคับด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้ได้ เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น ด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ปรับปรุงแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาในรูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่า ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยมีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นที่เลี้ยง โครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหา หรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าว ได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัย สู่อการเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการ โดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.สำนักงานภาค

กิตติกรรมประกาศ

รายงานฉบับสมบูรณ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดีเพราะได้รับการสนับสนุนการให้คำแนะนำและการช่วยเหลือจากหลายฝ่าย

กราบขอบพระคุณพระครูวรกิจจานุยุต เจ้าอาวาสวัดหนองหล่มที่ได้เป็นที่ปรึกษาของโครงการ เป็นผู้มีความสำคัญในการคืนข้อมูลที่มีวิจัยให้กับชาวบ้านทราบ ขอขอบคุณพระนักวิจัยท้องถิ่น ชุดโครงการพุทธธรรม อาทิ พระสมคิด,พระนิคม,พระจันทร์ทอง และพระปฏิภาณ ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนทำวิจัยท้องถิ่น ได้ร่วมเป็นกัลยาณมิตรแลกเปลี่ยนประสบการณ์และช่วยเหลือกัน ถึงกับมาเก็บตัวทำรายงานร่วมกันอยู่หลายวัน

ขอกราบขอบพระคุณพระมหานุญช่วย สิริธโร คุณเกียรติศักดิ์ กิตติภัทโท ที่ให้คำแนะนำมาโดยตลอด ได้เข้าไปเป็นที่เลี้ยงให้กำลังใจในพื้นที่อยู่เป็นประจำ

ขออนุโมทนา คุณวนิดา นิภากรณ์ คุณพรทิพย์ คุณอุษมิ คุณรานี อุปรา คุณสมมาศ เอกโยธินสกุล เจ้าหน้าที่สถาบันโพธิยาลัยที่เป็นที่เลี้ยงให้การแนะนำช่วยเหลือด้วยดีมาโดยตลอด และขออนุโมทนากับกลุ่มสมาชิกธนาคารต้นกล้าที่เป็นกลไกสำคัญในการเก็บข้อมูลและช่วยเหลือนักวิจัยในการจัดกิจกรรมแต่ละครั้งโดยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี

ขออนุโมทนากับพ่อหลวงมานพ ชาวสัก ผู้ใหญ่บ้าน นายเกษม พิงคะสัน และนายเฉลิมพล เลสัก อบต.บ้านหนองหล่มที่เป็นแกนนำชุมชน ที่เสียสละเวลาส่วนตัวมาสนทนาแลกเปลี่ยนกับทีมวิจัยอยู่เสมอ และอนุโมทนากับชาวบ้านหนองหล่มที่ให้ข้อมูล และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินการมา

ขออนุโมทนาขอบคุณเครือข่ายสถาบันที่ให้คำแนะนำและพิจารณาในการอนุมัติโครงการ ขออนุโมทนาสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยที่กรุณาให้การสนับสนุนทุนวิจัยในครั้งนี้ และขออนุโมทนาคุณพ่อสุวิทย์ คุณแม่ทองศรี เครือจินดา ปิตามารดาของผู้วิจัย ได้ให้กำลังใจอย่างมากเมื่อพบอุปสรรคปัญหาและรู้สึกท้อแท้ พร้อมทั้งเป็นธุระในการรับส่งในการเดินทางทั้งในและนอกพื้นที่

ความดีและประโยชน์ใดที่เกิดจากงานวิจัยครั้งนี้ขอทดแทนคุณข้าวบาตรของศรัทธาญาติโยม และขอเป็นกำลังใจแก่บุคคลผู้มีหน้าที่สร้างสรรค์เด็กไทยให้เก่งดีและมีความสุข

พระมหาบันเทิง ปิ่นทิโต

หัวหน้าโครงการวิจัยความร่วมมือของชุมชน ฯ

๑๐ ธันวาคม ๒๕๔๘

บทคัดย่อ

โครงการความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก เป็นกระบวนการวิจัยท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมได้ดำเนินการมานานนับเป็นเวลาได้ ๓ ปี ซึ่งได้ใช้เวลาศึกษาและพัฒนารูปแบบการสร้างร่วมมือของชุมชนเพื่อพัฒนาเด็กในชุมชนให้เป็นเด็กให้มีลักษณะของชุมชนที่พึงประสงค์ได้แก่ “กตัญญูรู้คุณ อ่อนน้อม ถ่อมตน รักการเรียนรู้” โดยที่การทำงานได้แบ่งเป็นสองช่วง

ช่วงที่หนึ่ง ผู้วิจัยและคณะ ได้คำนึงถึงทุนที่เป็นทุนทางสังคมและบริบทชุมชน ซึ่งได้ตั้งสมมติฐานไว้ว่า น่าจะมีส่วนสำคัญต่อพัฒนาการเด็ก และเมื่อศึกษาจึงได้พบว่า ความเป็นชุมชนหนองหล่มมีลักษณะภูมิประเทศที่ล้อมรอบด้วยภูเขา การเดินทางคมนาคมลำบาก ตลอดจนคนในหมู่บ้านล้วนเป็นเครือญาติกัน วงจรวิถีชีวิตและวงจรประเพณีในรอบปีล้วนมีความสัมพันธ์กัน มีวิถีที่สอดคล้องกับชุมชน สิ่งเหล่านี้ได้เป็นปัจจัยสำคัญต่อการส่งเสริมความร่วมมือของชุมชน ทุกภาคส่วนได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

สำหรับการศึกษาถึงสภาพการณ์ของพัฒนาการเด็ก ผู้วิจัยและคณะได้ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบโดยใช้มิติด้านเวลาระหว่างอดีตกับสภาพการณ์ปัจจุบันได้พบว่า วิถีชีวิตของเด็กปัจจุบันได้เปลี่ยนไปอย่างมาก ไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กับชุมชน และธรรมชาติมากขึ้น แนวโน้มการเห็นห่างวิถีชีวิตและธรรมชาติมีมากขึ้น

จากนั้นผู้วิจัยและคณะได้ศึกษาถึงสถานการณ์องค์กรในชุมชนที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็ก ได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียน พบว่าการทำงานของสามสถาบันดังกล่าวยังมีกิจกรรม มีรูปแบบของความร่วมมือในกิจกรรมด้านอื่น ๆ อยู่ เช่น การมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการศึกษาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนวัดหนองหล่ม กรณีศึกษาป่าชุมชน หรือ การให้ความร่วมมือในกิจกรรมอื่น ๆ โดยส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะที่ทางโรงเรียนขอให้เข้าร่วม เช่น การขอให้เข้าร่วมกีฬาของโรงเรียน กิจกรรมวันเด็ก หรือการประชุมประจำปีของผู้ปกครองนักเรียน เป็นต้น

ช่วงที่สอง ผู้วิจัยและคณะได้ทำการศึกษาและพัฒนารูปแบบความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก โดยได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ แบ่งเป็นสี่ลักษณะคือ กิจกรรมชมรมผู้ปกครอง กิจกรรมอาสาพัฒนาเด็ก กิจกรรมสหวิชาชีพสร้างสรรค์เด็ก และกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ ซึ่งการดำเนินการของกิจกรรมดังกล่าวมีรูปแบบและเนื้อหาที่น่าสนใจดังนี้

๑.การจัดกิจกรรมของโครงการดังกล่าวส่วนใหญ่มีลักษณะเป็น structured Learning คือการเรียนรู้แบบการจัดตั้งขึ้น มีการวางแผนการดำเนินงาน มีโครงสร้าง ดำเนินการสอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ในโรงเรียน

๒.กิจกรรมดังกล่าวทั้งหมดเป็นการใช้โรงเรียนเป็นฐาน เป็นการจัดกิจกรรมในโรงเรียน ใช้โรงเรียนและครูในโรงเรียนเป็นตัวตั้ง

๓.กิจกรรมดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นวิธีการที่มุ่งสร้างและการส่งเสริมความร่วมมือของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ

แต่เมื่อได้ทำการวิเคราะห์และทบทวนในรูปแบบความร่วมมือดังกล่าวข้างต้น และมีโจทย์การทำงานที่สำคัญนั้นคือ จะดำเนินการงานพัฒนาเด็กให้ต่อเนื่องและยั่งยืนได้อย่างไร ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ จึงได้ทำการศึกษาและพัฒนารูปแบบสร้างความร่วมมือผ่านกระบวนการสร้างสวนวัดเป็นสวนเด็กจึงได้พบการทำงานอีกรูปแบบซึ่งให้เกิดรูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ได้แก่

๑.รูปแบบการใช้วัดเป็นฐานการพัฒนาเด็ก ซึ่งจากกิจกรรมในระยะแรกได้ดำเนินการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ยังมีข้อจำกัดต่าง ๆ ดังนั้นในระยะต่อมาจึงได้ดำเนินการโดยใช้วัดเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยได้เป็นผู้ประสานงานกับองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนและองค์กรนอกชุมชนเพื่อร่วมกันดำเนินกิจกรรม

๒.รูปแบบการพัฒนาสถานที่ให้เหมาะสม (สัปปายะ) ตามคติโบราณที่ว่า “ยามบ้านเมืองดีเขาสว่างวัดให้ลูกหลานท่านเล่น” ซึ่งได้สร้างและพัฒนาสวนของวัดให้เหมาะสำหรับการมาใช้บริการของเด็กซึ่งต่อไปจะปรับปรุงให้เหมาะสำหรับการจัดกิจกรรมเด็กและครอบครัว

๓.รูปแบบการสร้างพื้นที่สาธารณะสำหรับเด็กและครอบครัว ซึ่งตามธรรมชาติของเด็กแล้วการได้มีโอกาสมารวมกันจะก่อให้เกิดกระบวนการทางสังคมคือการได้เล่นร่วมกัน ทุกอย่างรอบกายของเด็กจะถูกเนรมิตใช้ให้เป็นของเล่นทันที ซึ่งกระบวนการทางสังคมผ่านการเล่นนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการทางสังคมของเด็ก ดังนั้นการจัดสวนของวัดให้เป็นพื้นที่สาธารณะจึงทำให้เด็กได้มาพบปะรวมกันจัดกิจกรรมร่วมกัน

๔.รูปแบบการเรียนรู้แบบธรรมชาติ (Instructured Learning) เป็นการเรียนรู้ที่เป็นไปตามธรรมชาติของเด็กโดยผ่านการเล่น การเลียนแบบ การดำเนินชีวิตประจำวัน โดยมีกัลยาณมิตรคอยดูแลอยู่ใกล้ ๆ

๕.รูปแบบศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้ ในการดำเนินการพัฒนาเด็กและครอบครัวดังกล่าวก่อให้เกิดองค์กรที่ทำหน้าที่ดำเนินการพัฒนาเด็กให้มีลักษณะที่พึงประสงค์ของชุมชนสามประการคือ “กตัญญู รู้คุณ อ่อนน้อมถ่อมตน รักการเรียนรู้” ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวได้จัดตั้งเป็นศูนย์ศึกษาวิจัยชื่อว่า “ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้”

คำนำ

“วิจัยท้องถิ่น” เป็นเรื่องที่ผู้ศึกษาวิจัย (พระมหากษัตริย์) ได้มีความสนใจและติดตามกิจกรรมที่เกี่ยวกับงานวิจัยท้องถิ่นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๔ จากนั้นได้เข้ารับการอบรมหลักสูตรนักวิจัยรุ่นใหม่ของสถาบันโพธิยาลัยในขณะที่เป็นพระนิสิตของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ โดยได้ใช้พื้นที่บ้านหนองหล่มซึ่งบ้านเกิดตนเองเป็นพื้นที่ศึกษาค้นหาโจทย์วิจัย

“การส่งเสริมพัฒนาเด็กปฐมวัย” เป็นประเด็นที่ได้ค้นพบจากความต้องการของชาวบ้าน จึงได้มีการพัฒนาเป็นโครงการวิจัยชื่อว่า “ความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย” โดยผ่านกระบวนการพัฒนาความคิดที่เรียกว่า “การจัดการค้นทาง หรือ “การจัดการ ค้นน้ำ” จาก Node สถาบันการศึกษา ซึ่งกระบวนการวิจัยที่ได้ดำเนินการมาแบ่งเป็น ๒ ระยะ คือ

ระยะที่หนึ่ง ได้เริ่มทำเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ และสิ้นสุดเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๖ โดยทำการศึกษาสืบค้นองค์ความรู้สากล, องค์ความรู้ทางพุทธธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็ก จากนั้นได้ศึกษาสถานการณ์ของบทบาทองค์กรในชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก พร้อมกับพัฒนาการเด็กในชุมชน ทั้งนี้ได้รับการเอื้อเฟื้อและช่วยเหลือจาก Node สถาบันโพธิยาลัย ในฐานะที่เล็งเห็นว่านักวิจัยร่วมศึกษาเรียนรู้มาโดยตลอดระยะเวลาการทำงาน

ระยะที่สอง เป็นช่วงการดำเนินการศึกษาและพัฒนารูปแบบความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมหลัก ๔ กิจกรรม กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ กิจกรรมชมรมผู้ปกครอง กิจกรรมส่งเสริมการผลิตและสื่อสร้างสรรค์เด็ก และกิจกรรมอาสาพัฒนาเด็ก โดยที่กิจกรรมเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดความร่วมมือของชุมชนได้ในระดับหนึ่ง

ต่อมาได้มีการทบทวนและวิเคราะห์ถึงการทำงานพัฒนาเด็กที่ก่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งเมื่อทบทวนดังกล่าวได้แนวทางการทำงานตามคติโบราณที่ว่า “ขามบ้านเมืองดีเขาสร้างวัดให้ลูกหลานท่านเล่น” จึงได้สร้างสะพานน้ำคุณธรรมและพัฒนาบริเวณสวนวัดให้เป็นสวนสำหรับเด็ก ในระยะต่อมาทางบริษัททีวีบูรพา ได้ร่วมกับนักศึกษาสามสถาบัน ได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี วิทยาเขตภาคพายัพ ได้สานต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการวิจัย ซึ่งถือว่าเป็นการต่อยอดกิจกรรม สร้างแนวทางความต่อเนื่องและยั่งยืน

การทำงานงานชิ้นนี้นักวิจัยของอนุ โมทนาขอบคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ชาวบ้านในชุมชนที่ให้ข้อมูลและร่วมกิจกรรมในโครงการ กลุ่มธนาคารต้นกล้าได้เป็นกลไกสำคัญในการทำงาน สถาบันโพธิยาลัย ทำหน้าที่เป็นที่เล็งเห็นว่านักวิจัย Node สถาบันการศึกษาที่ทำหน้าที่พิจารณาประเมินและติดตามความก้าวหน้า และที่ลืมไม่ได้คือ สกว. ที่ให้งบประมาณในการดำเนินการ สำหรับเอกสารรายงานฉบับนี้หากมีข้อผิดพลาดประการใดก็ขออภัยมา ณ โอกาสนี้ด้วย

พระมหากษัตริย์ ปิณฑิต
หัวหน้าโครงการวิจัย

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก.
บทคัดย่อ	ข.
บทที่ ๑ บทนำ	๑
หลักการและเหตุผล	๑
คำถามวิจัย	๒
วัตถุประสงค์การวิจัย	๓
วิธีการดำเนินงาน	๓
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	๔
นิยามศัพท์ปฏิบัติการ	๕
ขอบเขตของการวิจัย	๕
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๒.๑ กลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันที่มีบทบาทต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก	๖
๒.๑.๑ ความสำคัญและความหมายของสถาบันสังคม	๖
๒.๑.๒ สถาบันที่มีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก	๗
ก. สถาบันครอบครัว	๗
ข. สถาบันศาสนา	๘
ค. สถาบันการศึกษา	๙
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม	๑๑
ความหมายของการมีส่วนร่วม	๑๑
ลักษณะการมีส่วนร่วม	๑๑
๒.๓ กลุ่มแนวคิดสำคัญที่ส่งผลต่อการทำหน้าที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็ก	๑๓
๒.๓.๑ แนวคิดทุนทางสังคม	๑๓
๒.๓.๒ แนวคิดการมีส่วนร่วมแบบ “หุ้นส่วน” หรือ แบบ “กัลยาณมิตร”	๑๔

เรื่อง	หน้า
๒.๓.๓ แนวคิดการสื่อสารเพื่อสร้างความร่วมมือแบบ “เพื่อน” หรือ “หุ้นส่วน”	๑๔
๒.๓.๔ แนวคิดการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก	๑๕
๒.๓.๕ กระบวนการสร้างการเรียนรู้	๑๖
๒.๓.๖ การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นองค์รวม	๑๗
๒.๓.๗ การจัดการเรียนรู้ตามแนวนักจัดการศึกษาและพหุ.การศึกษา	๑๘
๒.๔ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๙
บทที่ ๓ วิธีดำเนินงานวิจัย	๒๔
กระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัย	๒๔
กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงาน	๒๕
ช่วงที่หนึ่ง กระบวนการและขั้นตอนการศึกษาสืบค้น	๒๖
ช่วงที่สอง กระบวนการศึกษาและพัฒนารูปแบบความร่วมมือของชุมชน	๓๕
ช่วงที่สาม กระบวนการและขั้นตอน การสร้างแนวทางพัฒนาความต่อเนื่องและยั่งยืน	๕๐
บทที่ ๔ ผลการดำเนินงาน	๕๘
ตอนที่ ๑ บริบทชุมชน	๕๘
ตอนที่ ๒ สถานการณ์และบทบาทของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก	๗๑
ตอนที่ ๓ องค์ความรู้พุทธธรรม องค์ความรู้สากลและภูมิปัญญาท้องถิ่น	๗๗
ตอนที่ ๔ การศึกษาและพัฒนารูปแบบความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก	๘๕
บทที่ ๕ สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๙๒
วิเคราะห์รูปแบบความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก	๙๒
รูปแบบและเนื้อหาความร่วมมือของชุมชนผ่านกระบวนการสร้างสวนวัดเป็นสวนเด็ก	๙๓
วิเคราะห์ผลลัพธ์จากการดำเนินงาน	๙๔
การขยายผลการจัดกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อการส่งเสริมพัฒนาเด็ก	๙๗
บรรณานุกรม	๑๐๒
ประวัติผู้วิจัย	๑๐๓

บทที่ ๑

บทนำ

หลักการและเหตุผล

ปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศ นอกจากทรัพยากรตามธรรมชาติแล้ว ยังมีทรัพยากรมนุษย์อีกที่สำคัญยิ่ง เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเด็ก โดยเฉพาะเด็กปฐมวัยเป็นวัยที่สำคัญที่สุดในชีวิตมนุษย์ เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าที่สุดของประเทศ เป็นสิ่งที่รักและเป็นความหวังสูงสุดของพ่อแม่ เป็นอนาคตของครอบครัวของชุมชนและประเทศ ความหวังของประเทศจึงขึ้นอยู่กับคุณภาพของเด็กที่จะเจริญเติบโตเป็นประชากรผู้รับภาระของประเทศในอนาคต ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล อดุลยเดช ว่า(วราภรณ์ รักวิจัย, ๒๕๔๐. น ๑๒)

“เด็กเป็นผู้ที่จะได้รับช่วงทุกสิ่งทุกอย่างจากผู้ใหญ่ รวมทั้งการรับผิดชอบในการธำรงรักษาอิสรภาพ และความสงบสุขของบ้านเมือง ดังนั้นเด็กทุกคนจึงสมควรและจำเป็นที่จะต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูอย่างถูกต้องเหมาะสม”

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (กมล รอดคล้าย, ๒๕๕๗) ได้ให้ความเห็นที่สอดคล้องกันว่า พัฒนาการของเด็กในช่วงแต่ละอายุมีความหมายและความสำคัญต่อชีวิต เพราะเป็นรากฐานของบุคคลเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ทั้งนี้พัฒนาการของเด็กแต่ละคนจะแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับอัตราความพร้อมในการพัฒนาและความสามารถของแต่ละบุคคล และนอกจากตัวเด็กเองแล้ว สิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็กมีส่วนสำคัญในการช่วยเสริมสร้างพัฒนาการของเด็กอีกด้วย

ชุมชนบ้านหนองหล่มเป็นชุมชนหนึ่งที่เล็งเห็นความสำคัญของพัฒนาการเด็ก จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กในชุมชนทำให้ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีการอบรมเลี้ยงดูเด็กในชุมชน อาทิเช่นชุมชนเริ่มมีการคมนาคมที่สะดวกขึ้น ทุกครัวเรือนมีไฟฟ้าใช้ มีน้ำประปาหมู่บ้านใช้อย่างพอเพียงตลอดทั้งปี มีเครื่องอำนวยความสะดวกมากมาย แต่สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยให้คนต้องมีการใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น วิถีชีวิตที่เคยเรียบง่าย เปลี่ยนเป็นการดิ้นรนขวนขวายหาเงินเพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน พ่อแม่ผู้ปกครองจึงไม่มีเวลาที่จะดูแลเอาใจใส่เด็กๆ ได้อย่างเพียงพอเนื่องจากต้องออกไปทำงานเพื่อหาเลี้ยงชีพ โดยเฉพาะโรงงานนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือจังหวัดลำพูน และตามโรงงานต่าง ๆ ในตัวจังหวัด ผู้สูงอายุ,ศูนย์เด็กเล็กก่อนเกณฑ์และโรงเรียนอนุบาลจึงมีบทบาทสำคัญในการช่วยดูแลเด็กแทนพ่อแม่ เมื่อเข้าไปสังเกตและแลกเปลี่ยนกับผู้ปกครองและผู้ดูแลเด็กแล้วพบปัญหาที่มีผลต่อพัฒนาการของเด็กหลายประการ เช่น ปัญหาเกี่ยวกับศูนย์เด็กเล็กซึ่งเดิมเป็นศูนย์โภชนาการได้รับการสนับสนุนจากกรมอนามัย ต่อมาศูนย์เด็กเล็กก็ถูกยกเลิก ปัจจุบันนางบุผา(ชาวบ้านหนองหล่ม)ได้ต่อเติมบ้านเพื่อทำเป็นศูนย์เด็กเล็กชั่วคราวซึ่ง

ก็ประสบปัญหาขาดการสนับสนุนด้านต่าง ๆ เช่น ขาดสื่อการเรียนรู้ ขาดอาหารเสริม อาทิ นม อาหารกลางวัน และ ผู้ดูแลเด็กขาดการฝึกการอบรมเสริมทักษะในการเลี้ยงดูเด็กอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น ในโรงเรียนอนุบาลขาดสื่อต่าง ๆ ที่จะกระตุ้นให้พัฒนาการเด็ก เช่น มีของเล่นไม่เพียงพอ มีหนังสือภาพเพื่อกระตุ้นการอ่านน้อยมาก หรือแม้กระทั่งสภาพทางเศรษฐกิจที่บีบบังคับให้หลายครอบครัวในหมู่บ้านต้องช่วยกันทำงานทั้งพ่อแม่จึงจะอยู่รอดได้ มีครอบครัวจำนวนไม่น้อยที่ให้ความสำคัญกับ “งาน” หรือ “รายได้” มากกว่า “ลูก” ทำให้พลาดช่วงเวลาที่สำคัญในส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้ตามพัฒนาการของเด็กซึ่งเป็นวัยที่สำคัญที่สุดในชีวิต

จากหลาย ๆ ปัจจัยในชุมชนดังกล่าวแล้วยังมีสิ่งเปลี่ยนแปลงไปคือ ระบบแนวคิดในชุมชนที่เคยมองทุกอย่างสัมพันธ์กัน ต่างทำหน้าที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน กลายเป็นระบบของการแยกส่วน การอบรมเลี้ยงดูเด็กในชุมชนก็ถูกแยกส่วน คือ สถาบันครอบครัว(บ้าน) ก็อบรมเลี้ยงดูเด็กอย่างขาด ๆ เกิน ๆ สถาบันศาสนา(วัด) ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมเป็นสำคัญ ไม่มีส่วนนำหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็กไปหนุนเสริมสถาบันครอบครัว ส่วนสถาบันการศึกษา (โรงเรียน) ก็ทำหน้าที่สอนเป็นหลักไม่ได้นำองค์ความรู้สากลเกี่ยวกับพัฒนาการเด็กที่มีอยู่เพื่อให้กับพ่อแม่ผู้ปกครองไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์สังคมปัจจุบันและขาดการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงปัญหาพัฒนาการที่พบเห็นในโรงเรียนเด็กอย่างต่อเนื่อง ภาวะการณดังกล่าวทำให้สถาบันในชุมชนทำหน้าที่ในชุมชนไม่สัมพันธ์กัน หากบ้าน,วัด,โรงเรียนหันมาร่วมมือกันในการจัดกลาสมัชชาในชุมชนจะทำให้บรรลุผลได้เช่นในอดีต และมีผลงานวิจัยด้านครอบครัวในรอบ ๓๐ ปีที่ผ่านมา (ความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียน : ๖) พบว่า ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างบ้านและโรงเรียนนอกจากจะทำให้เกิดผลสำเร็จทางด้านการเรียนของเด็กแล้วยังช่วยให้เกิดการพัฒนาด้านจิตใจ สังคม อารมณ์ ซึ่งส่งผลต่อความก้าวหน้าของชีวิตในอนาคตอีกด้วย

ดังนั้นวัดซึ่งเป็นสถาบันศาสนาในฐานะเป็นองค์กรในชุมชนต้องเข้ามามีบทบาทสำคัญ โดยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางชุมชน เชื่อมประสานให้เกิดความร่วมมือระหว่างบ้าน วัดและโรงเรียนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยให้ดำเนินไปตามหลักพุทธธรรม โดยร่วมศึกษาเรียนรู้ และสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้ตามวัย (มัชฌิมาปฎิปทา) ไม่ใช่ถูกปล่อยปละละเลยตามมีตามเกิด (กามสุขัลลิกโยค) หรือเร่งให้เรียนเกินวัย (อิตถกิลมถานุโยค)

และในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ได้แบ่งการดำเนินงานเป็น ๒ ระยะ คือ

ระยะที่๑ เริ่มตั้งแต่ ตุลาคม ๒๕๔๕ – มีนาคม ๒๕๔๖ (ตามสัญญาเลขที่ RDG๔๖N๐๐๓)

คำถามวิจัย

คำถามวิจัยหลัก

๑. จะมีวิธีการอย่างไรในการสร้างความร่วมมือระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียน ในการที่จะส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

คำถามวิจัยย่อย

๑. องค์ความรู้พุทธธรรม (วัด) องค์ความรู้สากล (โรงเรียน) และภูมิปัญญาท้องถิ่น (ชุมชน) ที่เกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยมีอะไรบ้าง ?

๒. สถานะการณัพัฒนาการเด็กปฐมวัยในชุมชนเป็นอย่างไร และสถาบันในชุมชน (บ้าน วัด โรงเรียน) ทำหน้าที่ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยอย่างไร ?

๓. แนวทางการสร้างความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยควรเป็นอย่างไร ?

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาค้นหาองค์ความรู้พุทธธรรม ความรู้สากล และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

๒. เพื่อศึกษาสถานะการณัพัฒนาการเด็กปฐมวัยในชุมชนและบทบาทหน้าที่ของสถาบันในชุมชน (บ้าน วัด และโรงเรียน) ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

๓. เพื่อศึกษาและพัฒนาารูปแบบความร่วมมือระหว่างสถาบันครอบครัว วัด และโรงเรียน ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

ระยะที่๒ เริ่มตั้งแต่ ธันวาคม ๒๕๔๖-พฤศจิกายน ๒๕๔๗ (ตามสัญญาเลขที่ RDG๔๗N๐๐๒๕)

คำถามวิจัย

รูปแบบความร่วมมือระหว่างสถาบันบ้าน วัด โรงเรียนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยควรจะเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาและพัฒนาารูปแบบความร่วมมือระหว่างสถาบันบ้าน วัด โรงเรียนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยของชุมชนบ้านหนองหล่ม

วิธีการดำเนินงาน

การดำเนินงานแบ่งเป็น ๒ ช่วง ดังนี้

๑. **ช่วงที่หนึ่ง (Phase ๑ ระยะเวลา ๖ เดือน)** เป็นการศึกษาองค์ความรู้สากลและและองค์ความรู้พัฒนาการเด็กตามหลักพุทธธรรม โดยวิธีการศึกษาเอกสาร และศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นทุนสังคมในการเลี้ยงดูเด็ก โดยผ่านกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สัมภาษณ์ / ค้นหา ของเด็กและเยาวชนร่วมกับคนในชุมชน เช่น ผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ชาวบ้าน ครู อาจารย์ พี่เลี้ยงเด็ก พัฒนาการชุมชน ผู้ปกครอง

จากนั้นทำการทบทวนสถานการณ์อดีต-ปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดทิศทางการร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก โดยผ่านกระบวนการเวทีประชาคม และประชุมจัดทำแผนปฏิบัติการของชุมชน

ผลที่คาดว่าจะได้รับในช่วงที่ ๑

๑. ได้ข้อมูลที่เป็นบริบทของชุมชน และองค์ความรู้พุทธธรรม,ความรู้สากล,ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นทุนทางสังคมในการเลี้ยงดูเด็ก โดยผ่านกิจกรรมเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนร่วมกับคนในชุมชน

๒. สามารถกระตุ้นให้เด็กและเยาวชนได้เข้ามาเรียนรู้ชุมชนและเกิดสำนึกรักท้องถิ่นของตนเอง

๓. ได้แผนปฏิบัติการ “ความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก”

๒. **ช่วงที่สอง (Phase ๒ หลังจาก Phase ๑ สิ้นสุดลง)** เป็นการดำเนินงานเพื่อให้เกิดความร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ตามแผนปฏิบัติการที่ได้จากการดำเนินงานในช่วงที่หนึ่ง และสรุปบทเรียนการดำเนินงานตลอดระยะเวลาโครงการวิจัย

ผลที่คาดว่าจะได้รับในช่วงที่ ๒

ได้พัฒนารูปแบบความร่วมมือระหว่างสถาบันบ้าน,วัด,โรงเรียน ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย ดังนี้

๑. ได้กลุ่มผู้ปกครองที่สนใจเข้ามาเป็นสมาชิกและร่วมวางแผนการทำงานของชมรมร่วมกัน

๒. ได้สื่อที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาสากลที่เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็กในชุมชน

๓. เกิดกลุ่มอาสาสมัครจากคนที่หลากหลายเข้าร่วมเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ให้กับเด็กในชุมชน

๔. องค์กรในชุมชนและครอบครัวเกิดปฏิสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกันในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

๕. เกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างคนในครอบครัว

๖. เด็กปรับปรุงพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์และมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์มากขึ้น
๗. ได้รูปแบบแนวทางในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยของชุมชนบ้านหนองหล่มโดยความร่วมมือของชุมชน
๘. ได้รายงานความก้าวหน้าและรายงานฉบับสมบูรณ์

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

๑. ชุมชน หมายถึง บ้าน (สถาบันครอบครัว) , วัด (สถาบันศาสนา) และโรงเรียน (สถาบันการศึกษา)
๒. บ้าน หมายถึง สถาบันครอบครัวที่ก่อตั้งขึ้นในหมู่บ้าน คือบ้านหนองหล่ม บ้านป่าปวย บ้านป่าบง
๓. วัด หมายถึง สถาบันทางศาสนาที่อยู่ในชุมชน คือวัดหนองหล่มและวัดป่าปง
๔. โรงเรียน หมายถึงสถาบันทางการศึกษาที่ตั้งอยู่ในชุมชน ในที่นี้จะป็นศูนย์เด็กเล็กก่อนเกณฑ์ที่รับดูแลเด็ก อายุตั้งแต่ ๑ – ๔ ปี และอนุบาลโรงเรียนหนองหล่มที่รับเด็กอนุบาล 1 และ 2 และเด็กอายุ 4 ปี ขึ้นไป
๕. ธนาคารต้นกล้า หมายถึง กลุ่มเด็กเยาวชนที่รวมตัวกันขึ้นในหมู่บ้านหนองหล่ม เพื่อร่วมกันศึกษาข้อมูลของชุมชนและพัฒนาการเด็กบ้านหนองหล่ม โดยตั้งชื่อกลุ่มว่า “ธนาคารต้นกล้า”

ขอบเขตของการวิจัย

๑. ขอบเขตด้านพื้นที่

บ้านหนองหล่ม ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

๒. ขอบเขตเนื้อหา

๒.๑ ศึกษาบริบทชุมชน (ประวัติความเป็นมาของชุมชน , วงจรวิถีชีวิตในรอบปี , ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติในชุมชน)

๒.๒ ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก (องค์ความรู้พุทธธรรม , องค์ความรู้สากล , องค์ความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน)

๒.๓ ศึกษาสภาพการณ์พัฒนาการเด็กปฐมวัย

๒.๔ ศึกษาแนวทางความร่วมมือระหว่างบ้าน,วัด,โรงเรียน ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีนั้นนับว่าเป็นขั้นตอนสำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่งที่จะนำไปสู่ความเข้าใจและเป็นแนวทางของการศึกษาของผู้วิจัยตามหลักการที่ว่า “แนวคิดทฤษฎีเป็นเหมือนไฟฉายส่องความเป็นจริงเพื่อให้เกิดภาพความเป็นจริง” หรือ “แนวคิดทฤษฎีเป็นเสมือนกระดุกสันหลังของการทำวิจัย”¹ ดังนั้นการดำเนินงานศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วมเรื่อง “ความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย” ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเป็น ๔ กลุ่มประกอบด้วย

๒.๑ กลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันที่มีบทบาทต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

๒.๒ กลุ่มแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม

๒.๓ กลุ่มแนวคิดสำคัญที่ส่งผลต่อการทำหน้าที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

๒.๔ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ กลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันที่มีบทบาทต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

๒.๑.๑ ความสำคัญและความหมายของสถาบันสังคม

การที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม นอกจากการจัดระเบียบสังคมเพื่อให้สมาชิกรู้จักบทบาทและหน้าที่ของตนเองแล้ว สถาบันสังคมก็เป็นโครงสร้างของสังคมอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสมาชิกและสังคม ทำให้สมาชิกปฏิบัติตามสถานภาพและบทบาทของตนเอง และทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย

คำว่า “สถาบัน” (Institutions) มีรากศัพท์มาจากคำว่า “สถาปนา” แปลว่า ก่อ, จัดตั้งขึ้นหรือการเกิดขึ้น เป็นรูปเป็นร่าง มีความคงทนถาวร ซึ่งแสดงว่าเป็นสิ่งที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นระเบียบมีการจัดระบบภายในอย่างถูกต้องและเหมาะสม² สถาบันจึงเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่ต้งขึ้นและปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยเป็นที่ยอมรับของสังคมและมีการดำเนินงานในลักษณะขององค์การหรือกึ่งองค์การ โดยมีคณะบุคคลเป็นผู้ดำเนินงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

¹ กาญจนา แก้วเทพ. สื่อสารมวลชน ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา หน้า ๑๖.

² พัทยา สายหนู. ๒๕๒๒. หน้า ๑๓๙-๑๔๐

๒.๑.๒ สถาบันที่มีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

สังคมของมนุษย์ปัจจุบันเกิดสถาบันที่หลากหลายเพิ่มขึ้น ทั้งเป็นสถาบันดั้งเดิม อาทิ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมืองการปกครอง และสถาบันที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น สถาบันสื่อมวลชน เป็นต้น แต่เมื่อกล่าวถึงสถาบันสังคมที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กหรือการจัดเกลาเด็กในสังคมไทยนั้น นับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนั้น มีสถาบันที่สำคัญอยู่สามสถาบันได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา ตามคำย่อที่รู้จักกันว่า บวร. (บ้าน วัด โรงเรียน)

ก. สถาบันครอบครัว

สถาบันครอบครัว (Family Institution) เป็นสถาบันแรกสุดเล็กที่สุด และมีความสำคัญมากที่สุดของมนุษย์ เพราะเป็นสถาบันที่ให้กำเนิดเลี้ยงดู จัดเกลาให้มนุษย์มีชีวิตรอดและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาแล้ว การทำหน้าที่จัดเกลาสมาชิกในครอบครัวนั้นเป็นบทบาทและหน้าที่ของพ่อแม่ ซึ่งพ่อแม่ทำหน้าที่สำคัญได้แก่^๑

๑. (ปาปา นิเวรณฺติ) พ่อแม่ห้ามปรามบุตรธิดาไม่ให้ทำความชั่วช้าเสียหาย ป้องกันไม่ให้ตกไปในทางที่ต่ำทราม ในที่ที่มีอันตราย

๒. (กลุยาณฺเณ นิเวเสนฺติ) พ่อแม่สั่งสอนแนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี ชักนำบุตรธิดาให้มุ่งไปในทางที่จะพบความสุขความเจริญ

๓. (สิปปํ สิกฺขาเปณฺติ) พ่อแม่ให้บุตรธิดาได้เล่าเรียนศิลปวิทยา มีความรู้ที่จะไปประกอบอาชีพการงาน เพื่อตั้งตัวให้เป็นหลักฐานต่อไป

๔. (เปฏฺฐิเปณ ทาเรนฺ สยฺญเณฺติ) ถึงเวลาถึงวัยที่จะครอบครัวพ่อแม่ก็เป็นธุระเอาใจใส่จัดแจงช่วยเหลือโดยรับที่จะทำด้วยความเต็มใจ

๕. (สมฺเม ทายชฺชํ นิยุทาเทนฺติ) พ่อแม่มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควรเป็นระยะ ๆ ไป แก่บุตรธิดา และวาระสุดท้ายก็มอบสมบัติชิ้นสุดท้ายที่เรียกว่า “มรดก”^๒

ส่วนสถาบันครอบครัวตามทัศนะหรือแนวคิดทางสังคมวิทยาได้จำแนกหน้าที่ไว้ดังนี้^๓

๑. สร้างสมาชิกใหม่ให้แก่สังคม ด้วยการให้กำเนิดบุตร ทำให้สังคมสามารถดำรงอยู่และสืบต่อไปได้อย่างมั่นคงถาวร

^๑ ที. ปา. ๑๑/๑๙๘-๒๐๖/๑๗๐-๑๗๓. ฉบับ ๒๕๒๕.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) จากสุขในบ้านสู่ความเกษมศานต์ทั่วสังคม. ๒๕๔๖. บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด. กรุงเทพฯ. หน้า ๒.

^๓ ผศ. ดร. สนธยา พลศรี. หลักสังคมวิทยา. โอเดียนสโตร์ โอเอสพรีนติ้งเฮ้าส์. กรุงเทพฯ. ๒๕๕๕. หน้า ๑๔๘.

๒. ควบคุมพฤติกรรมทางเพศของบุคคลในสังคมให้เหมาะสม ในรูปของการสมรสซึ่งคู่สมรสต้องปฏิบัติ ตามสถานภาพและบทบาทของแต่ละฝ่าย คือ สามี – ภรรยา ตามสังคมกำหนด ทำให้ปัญหาทางเพศในสังคม ลดลง

๓. เลี้ยงดูสมาชิกใหม่ของสังคม คือ บุตรของตนให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ และเจริญเติบโตอย่างมี คุณภาพ เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

๔. การให้ความรัก ความอบอุ่น ความหวังและกำลังใจให้แก่สมาชิก ทำให้สมาชิกมีขวัญกำลังใจ และมีความ มั่นคงทางจิตใจ ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

๕. การขัดเกลาทางสังคม โดยการอบรมสั่งสอนให้บุตรปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคมปลูกฝัง คุณลักษณะนิสัยให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

๖. การกำหนดสถานภาพ และบทบาทของบุคคล เช่น เพศ ลำดับของสมาชิกในครอบครัว ชนชั้น ภูมิฐานะ ซึ่งบุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบรรทัดฐานของแต่ละสังคม

๗. หน้าที่ทางเศรษฐกิจ คือ เป็นหน่วยผลิตและหน่วยบริโภคที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจ

๘. รักษาเพิ่มพูนและถ่ายทอดทางวัฒนธรรมของสังคมให้แก่สมาชิก ทำให้วัฒนธรรมในสังคมดำรงอยู่ ต่อไป

ข. สถาบันศาสนา

สถาบันศาสนา (Religion Institution) เป็นสถาบันสังคมที่สำคัญอีกสถาบันหนึ่งที่เกิดจากความ สามารถในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ การแสวงหาแนวทางในการควบคุมพฤติกรรมของ บุคคลและกลุ่มคนให้รู้ดีรู้ชอบ เพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างสงบสุข

หน้าที่ของสถาบันศาสนา ซึ่งเมื่อก้าวถึงพระพุทธศาสนาแล้ว พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีทำหน้าที่สำคัญ ๖ ประการ ประกอบด้วย^๖

๑. ห้ามไม่ให้กระทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม
๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๕. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่ม
๖. บอกทางสวรรค์ให้

ส่วนนักสังคมวิทยาได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่สำคัญของสถาบันศาสนาไว้ดังนี้

^๖ ที ปาฏิ ๑๑/๒๐๖.ฉบับ ๒๕๒๕.

๑. ปกป้องคุ้มครองภัยพิบัติ และเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ต่าง ๆ ให้กับสังคมทั้งในยามปกติและในยามวิกฤต
๒. เป็นพื้นฐานสำคัญของกฎ ศีลธรรม จริยธรรม ค่านิยม อุดมการณ์ของสังคม
๓. เป็นพื้นฐานสำคัญของอำนาจรัฐ เพราะศาสนาช่วยในการจัดระเบียบและควบคุมสังคมได้
๔. เป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดการสมาคมและนันทนาการให้สังคม สร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดในกลุ่มสมาชิก เป็นบ่อเกิดของกีฬาและการละเล่นควบคู่กับประเพณีและการทำบุญต่าง ๆ
๕. เป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดอารยธรรมและสุนทรียภาพ เช่น สถาปัตยกรรม ปูนปั้นสถานที่สวยงาม ประติมากรรม จิตรกรรมอันประณีต สะอาดอ่อน ทำให้จิตใจมีความสงบสุข
๖. ก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความรักใคร่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
๗. ตอบสนองความต้องการทางจิตใจของมนุษย์ เช่น ความอยากรู้อยากเห็นการแสวงหาสาระสำคัญของชีวิต เป็นต้น
๘. สร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้แก่สมาชิก ที่นับถือศาสนาเดียวกันทำให้สังคมเป็นปึกแผ่นและมั่นคง
๙. ทำให้มนุษย์ดำรงอยู่ในสังคมอย่างมีความหมาย และมีจุดมุ่งหมายในชีวิต
๑๐. เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาสถาบันสังคมอื่น ๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ของแต่ละสถาบัน

ค. สถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษา (Education Institution) เป็นสถาบันที่สำคัญของสังคมอีกสถาบันหนึ่ง เดิมให้การศึกษแก่สมาชิกในสังคมเป็นหน้าที่ของสถาบันครอบครัวและสถาบันศาสนา แต่เมื่อสมาชิกของสังคมเพิ่มจำนวนมากขึ้น ทำให้สังคมขยายตัวและโครงสร้างเพิ่มความซับซ้อนมากขึ้น สถาบันครอบครัวและสถาบันศาสนาไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่ ต้องลดบทบาทด้านการให้การศึกษแก่สมาชิกในสังคมลง สถาบันการศึกษาจึงเกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่นี้โดยตรง

สถาบันการศึกษา เป็นระบบความสัมพันธ์หรือกลุ่มของระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคมเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้แก่สมาชิกโดยการอบรมสั่งสอน และเสริมสร้างพฤติกรรมการเรียนรู้ในทางที่ดี เพื่อให้เติบโตเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม สถาบันการศึกษาของแต่ละสังคมจะมีลักษณะผันแปรไปตามบรรทัดฐาน ค่านิยม และวัฒนธรรมของสังคม ทำให้รูปแบบในการจัดการศึกษาแตกต่างกันออกไป แต่อาจสรุปได้ว่าการจัดการศึกษาของทุก ๆ สังคมจะยึดถือปรัชญาที่เหมือนกัน คือการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาบุคคลหรือสมาชิกและ

⁷ ผศ. ดร. สนธยา พลศรี. หลักสังคมวิทยา. โอเดียนสโตนส์ โอเอสพรีนติ้งเฮ้าส์. กรุงเทพฯ ฯ. ๒๕๕๕. หน้า ๑๔๘.

ความหมายของการมีส่วนร่วม

เสนห์ จามริก (2527, น. 22) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนไม่ได้หมายความว่าเพียงแต่ว่าประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมตามที่นักวิชาการหรือองค์การพัฒนาดังขึ้นแท้จริงแล้วต้องให้ชุมชนมีกิจกรรม และวิธีดำเนินการของเขาเองในชุมชน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2528, น. 28) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง พฤติกรรมอันก่อปรด้วยความร่วมมือและสมยอมตามพฤติกรรมที่คาดหวังของกลุ่มทางการและไม่ใช้ทางการหรือในความหมายก็คือ การที่ประชาชนก่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ร่วมกันนั่นเอง

สายทิพย์ สุคติพันธ์ (2534, น. 92) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายที่ลึกซึ้งที่สุดมิได้หมายเพียงเมื่อรัฐกำหนดโครงการอะไรขึ้นมาประชาชนก็ร่วมกันทำ แต่ทั้งนี้ต้องอยู่บนเงื่อนไขของการเปลี่ยนการทำงาน กลไกการพัฒนาจากการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาท หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงหมายถึงการคืนอำนาจในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน อย่างน้อยที่สุดประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการริเริ่มวางแผนและดำเนินการในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่และอนาคตของเขา

บัวพันธ์ พรหมทิง, สุรัสวดี หุ่นพยนต์ และสุชีลา ตันชัยนันท์ (2532, น. 3) ได้ให้ก หมายของการมีส่วนร่วมว่า คือการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของสังคม ในการมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนอย่างเป็นตัวของตัวเอง

จากความหมายของการมีส่วนร่วมตามทัศนะของนักวิชาการต่าง ๆ ที่ได้อธิบายกล่าวข้างต้นแล้วนั้น พอจะสรุปความหมายของการมีส่วนร่วมได้ว่าการมีส่วนร่วมหมายถึง การที่บุคคล กลุ่ม หรือชุมชนมีบทบาทเห็นพ้องต้องกันในกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ และมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการนั้น ๆ ด้วยความเต็มใจ ความสมัครใจ ในลักษณะของการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันรับผิดชอบ

ลักษณะการมีส่วนร่วม

องค์การสหประชาชาติ (อ้างถึงใน วัลลภ เสือดี, ๒๕๓๕, น. ๑๔) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาต้องมี ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑. มวลชนได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์ในการพัฒนา
๒. มวลชนเข้าร่วมดำเนินการ โดยการใช้ความพยายามในการพัฒนา
๓. มวลชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจพัฒนา

โกเฮนและอัสฮอฟ (อ้างถึงใน พระมหาไพฑูรย์ หาญสามัคคี. ๒๕๔๐.น. ๔๔) ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ประเภทคือ

๑. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบไปด้วย ๓ ขั้นตอนคือ

๑.๑. ริเริ่ม (Initial Decisions)

๑.๒. ดำเนินการตัดสินใจ (Ongoing Decisions)

๑.๓. ตัดสินใจปฏิบัติงาน (Operational Decisions)

๒. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน (Implementation) ประกอบด้วย ๒ ขั้นตอนคือ

๒.๑ การสนับสนุนด้านทรัพยากร (Resource Contributions)

๒.๒ การบริหารจัดการและการประสานความร่วมมือ (Administration and Co - ordination)

๓. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Enlistment) แบ่งออกเป็น ๓ ด้านคือ

๓.๑ ผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ (Material)

๓.๒ ผลประโยชน์ทางสังคม (Social)

๓.๓ ผลประโยชน์ส่วนบุคคล (Personal)

๔. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

กองวิจัยและประเมินผล กรมการพัฒนาชุมชน (๒๕๑๘. น.๒๓) ได้ศึกษาการดำเนินงานพัฒนาชุมชนที่ดำเนินการมาแล้ว ๕ ปี ในเขตพัฒนาของตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ได้สรุปลักษณะต่างๆ ของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาไว้ดังนี้

๑. มีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม

๒. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินงาน

๓. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร

๔. มีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

๕. มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา

๖. มีส่วนร่วมในการคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหา

๗. มีส่วนร่วมในการวางแผน

๘. มีส่วนร่วมในการประชุม

๙. มีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม

๑๐. มีส่วนร่วมในการออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้าน

๑๑. มีส่วนร่วมในการเป็นกรรมการ

๑๒. มีส่วนร่วมในการชักชวนหรือประชาสัมพันธ์

๑๓. มีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิก

- ๑๔. มีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามกิจกรรมที่วางไว้
- ๑๕. มีส่วนร่วมในการลงทุนหรือบริจาคเงิน / ทรัพย์สิน
- ๑๖. มีส่วนร่วมในการออกแรงหรือสละแรง
- ๑๗. มีส่วนร่วมในการออกวัสดุอุปกรณ์
- ๑๘. มีส่วนร่วมในการดูแล ติดตาม และประเมินผล

๒.๓ กลุ่มแนวคิดสำคัญที่ส่งผลต่อการทำหน้าที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

๒.๓.๑ แนวคิดทุนทางสังคม

ความหมายและความสำคัญของทุนทางสังคมนั้น ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม มีความเห็นว่า ทุนทางสังคมเป็นนามธรรม ซึ่งหมายถึงความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ความสามัคคี การรวมพลัง การมีองค์กร มีหน่วยการจัดระบบต่าง ๆ ในชุมชน มีศิลปวัฒนธรรม มีอุดมคติ มีจิตรวมใจ มีศิลปกรรม มีความสมัครสมานรักใคร่กลมเกลียวกัน ซึ่งสรุปได้ว่า “ทุนทางสังคม เปรียบเสมือนจิตวิญญาณของสังคมที่มีคุณค่า และเป็นพลังงานสำคัญให้แก่บุคคลนั้นใด ทุนทางสังคมก็มีคุณค่าและเป็นพลังสำคัญให้แก่ชุมชนและสังคมนั้น”

นิธิ เอียวศรีวงศ์ นักคิดอีกท่านหนึ่งได้มีความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องของทุนทางสังคมไว้ว่า ทุนทางสังคมของคนไทย ไม่ใช่มีความหมายเพียงแค่คุณภาพของคนในสังคมที่มีอนามยดี การศึกษาดี และมีสมรรถภาพในการผลิตเท่านั้น คนไทยยังมีทุนทางสังคมอีกมากมายเพียงแต่ว่าทุนทางสังคมนั้นไม่ได้โอกาสพัฒนาปรับเปลี่ยนให้ก้าวหน้าตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อันได้แก่

- ความสัมพันธ์ที่ดี ของครอบครัวและเครือญาติ และกับผู้อื่นในชุมชน เช่น แรงงานก้นถิ่น ต้องอาศัยครอบครัวและเครือญาติในการดำรงชีวิต

- ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้จากครอบครัวและชุมชนสามารถปรับและเป็นส่วนสนับสนุนในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ได้

- ความรู้พื้นที่บ้านเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย สมุนไพร หมอพื้นบ้าน

- การรวมกลุ่มเป็นองค์กรประชากรในชุมชน เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มสัจจออมทรัพย์ กลุ่มดูแลรักษาป่าชุมชน

- การมีความสุขจากความสงบและความสันโดษ

- การมีเศรษฐกิจที่หมุนเวียนอยู่ในชุมชนเช่น การจ้างงาน การบริโภคทรัพยากรในชุมชน

เงื่อนไขความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของสังคมไทยที่มีอยู่แต่อย่างไรก็ตาม การพัฒนาประเทศเพื่อความทันสมัยในช่วง ๔๐ ปีที่ผ่านมา เราได้ทำลายหรือล้างผลาญทุนทางสังคมจนลดน้อยถอยลงจนน่าวิตก

กระบวนการส่งเสริมพัฒนาการเด็กในสังคมไทยก็เช่นเดียวกันมักให้ความสำคัญต่อแนวคิดตะวันตก มองข้ามหรือลืมนทางสังคม ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่จะต้องขบคิดกันว่าเราจะสร้างเสริมทุนทางสังคมที่มีอยู่ แล้วอย่างไร และจะนำไปปฏิบัติการส่งเสริมพัฒนาการเด็กได้อย่างไร จะต้องทำความเข้าใจทุนทางสังคมของเรา อย่างถ่องแท้ โดยมองในเชิงกระบวนการที่มีมิติทางประวัติศาสตร์ว่าพัฒนาการของทุนทางสังคมเป็นมาอย่างไรบ้าง และจะประยุกต์และบูรณาการเชื่อมโยงกันกับองค์ความรู้ต่าง ๆ อาทิ องค์ความรู้ทางพุทธธรรมกับองค์ความรู้ทั่วไป ให้เหมาะสมเพื่อการพัฒนาเด็กต่อไปได้อย่างไร

๒.๓.๒ แนวคิดการมีส่วนร่วมแบบ “หุ้นส่วน” หรือ แบบ “กัลยาณมิตร”

แนวคิดความร่วมมือแบบ “เพื่อน” หรือ “หุ้นส่วน” หรือ “กัลยาณมิตร” นี้^{๑๐} เป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับว่ามีความสำคัญและเป็นแนวคิดหลักที่เหมาะสมกับทิศทางการทำงานร่วมกับส่วนต่าง ๆ ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต่างต้องเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในทุกกระบวนการ ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมพิจารณาปัญหา ร่วมตัดสินใจและหาทางเลือกที่ดีที่สุด และยังหมายถึงร่วมลงมือดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายอีกด้วย แนวคิดเรื่องความร่วมมือแบบ “หุ้นส่วน” (Partnership) นี้ เน้นการทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาคทุกกระบวนการมากกว่าความร่วมมือแบบพหุเป็นพิธี เป็นเฉพาะเรื่องดังที่ผ่านมา

ความร่วมมือขององค์กรหลักในการพัฒนาเด็ก(บ้าน วัดและ โรงเรียน) จะต้องเป็นความร่วมมือที่อยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม ในฐานะของเพื่อน มิตร หรือ หุ้นส่วน ที่มีศักดิ์ศรีและมีส่วนร่วมต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กที่เท่าเทียมกัน ซึ่งความร่วมมือแบบเพื่อน หรือ “หุ้นส่วน” ที่จัดว่าประสบความสำเร็จ จะต้องใช้ความพยายามต่อเนื่อง อาศัยการทำงานที่ร่วมกันและสนับสนุนซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและตัดสินใจร่วมกัน

๒.๓.๓ แนวคิดการสื่อสารเพื่อสร้างความร่วมมือแบบ “เพื่อน” หรือ “หุ้นส่วน”

สาระสำคัญของการสื่อสารที่จะส่งผลให้เกิดความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพ ได้แก่^{๑๑}

๑.การสื่อสารควรเป็นการสื่อสาร ๒ ทาง และข้อมูลข่าวสารในการสื่อสารจำเป็นต้องเป็นระบบเปิด มีความโปร่งใส ชัดเจน

๒.รูปแบบการสื่อสารควรมีหลายรูปแบบ ทั้งการเชิญหน้าการประชุม ปรึกษาหารือระหว่างครูและพ่อแม่ ผู้ปกครอง การสื่อสารโดยจดหมาย โทรศัพท์ อีเมล การประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสาย การบอกต่อปากต่อปาก เป็นต้น

^{๑๐} อภิญา เวชชัย. รายงานการวิจัยเรื่องกรมีส่วนร่วมของพ่อแม่ผู้ปกครองในการพัฒนาศึกษา ๒๕๔๔. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี.สำนักพิมพ์พัฒนาพานิช.กรุงเทพฯ

^{๑๑} อภิญา เวชชัย. รายงานการวิจัยเรื่องกรมีส่วนร่วมของพ่อแม่ผู้ปกครองในการพัฒนาศึกษา ๒๕๔๔. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี.สำนักพิมพ์พัฒนาพานิช.กรุงเทพฯ.

๓.ระยะเวลาในการสื่อสาร ควรจัดอย่างสม่ำเสมอ มีวาระที่นัดหมายล่วงหน้า ใช้เวลาอย่างเพียงพอ ไม่ยืดเยื้อเกินไป

๔.คุณภาพของข้อมูล ควรกระชับ กระชับแต่ชัดเจน ในประเด็นที่ต้องการสื่อสาร และควรเป็นภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่เป็นทางการหรือเป็นวิชาการเกินไป

๒.๓.๔ แนวคิดการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

เมื่อกล่าวถึง การเรียนรู้ หรือ กระบวนการเรียนรู้ คำอธิบายทั้งหลายมักจะมาจากนักคิดทางการศึกษา หรือมาจากนักจิตวิทยาการเรียนรู้เป็นส่วนใหญ่ และนักคิดทางการศึกษา หรือนักจิตวิทยาด้านการเรียนรู้เหล่านั้น ก็ได้รับอิทธิพลทางความคิดหรือหลักทฤษฎีมาจากสังคมอุตสาหกรรมแทบทั้งสิ้น อุทัย ดุลยเกษม^๑ จึงสนใจว่า นักคิดพื้นบ้าน/ท้องถิ่น หรือแนวคิดที่ไม่ใช่แนวคิดกระแสหลัก ตลอดจนการเรียนรู้ในมุมมองของเด็ก เป็นอย่างไร จึงศึกษาผลงานวิจัยของนักวิชาการที่เกี่ยวกับการเรียนรู้พบว่า การเรียนรู้ที่ดีมีลักษณะสำคัญดังนี้

ประการที่หนึ่ง การเรียนรู้ที่ดีมิใช่เกิดจากการถ่ายทอดความรู้หรือทักษะให้แก่ผู้เรียนรู้อย่างที่ผู้เรียนมิได้ มีปฏิสัมพันธ์ใด ๆ แต่การเรียนรู้ที่ดี เกิดจากกระบวนการที่สร้างความเข้าใจการให้ความหมายกับสิ่งที่รับรู้มา

ประการที่สอง การเรียนรู้ที่ดีต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่รู้ก่อนแล้วเพราะฉะนั้น การเรียนรู้จึงเป็น กระบวนการเชื่อมโยง ระหว่างความรู้เก่าที่มีอยู่ในตัวผู้เรียน กับความรู้ใหม่

ประการที่สาม การเรียนรู้ที่ดีเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น มิใช่เรียนรู้ได้ เติบโตเองอย่างโดดเดี่ยว ยังมี การสัมพันธ์ถกเถียงแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นมาจากการเรียนรู้ย่อมเกิดขึ้นได้มาก

ประการที่สี่ การเรียนรู้ที่ดีจะเกิดขึ้นได้ ถ้าผู้เรียนสามารถกำหนดขั้นตอนการเรียน และวิธีการเรียนด้วยตนเองได้มาก ยิ่งในกรณีที่ผู้เรียนพึ่งพาตนเองได้มาก การเรียนรู้ก็ย่อมเกิดขึ้นได้มาก

ประการที่ห้า การเรียนรู้ที่ดีจะเกิดขึ้นได้เมื่อผู้เรียนมีความชัดเจนในเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการเรียน และเป้าหมายของการเรียนนั้น มีความหมายกับตัวผู้เรียน

ประการสุดท้าย การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องมีการผสมผสานระหว่างจิตใจ ร่างกาย สภาพแวดล้อม และ บริบทของการเรียน กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ การเรียนรู้ที่ดีจะเกิดขึ้นเมื่อมีการเชื่อมโยง ระหว่างสิ่งที่เรียนกับชีวิตจริง

หากย้อนไปทบทวนแนวทางการจัดการเรียนรู้ในอดีต จะพบว่า มารดาบิดาเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือ เป็นผู้บันทึดความรู้ให้แก่บุตรได้เรียน ด้วยการเป็นแบบอย่าง อบรมสั่งสอน ตักเตือน เล่าขานให้บุตรได้เรียน สูง ๆ สอนได้คะแนนดี สอนได้ที่หนึ่ง การสอน การเลื่อนชั้นจึงเป็นเสมือนประกาศิตแห่งความสำนึก มารดาบิดา

^๑ อุทัย ดุลยเกษม. ศึกษาเรียนรู้. มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์. ๒๕๔๓. หน้า ๔๓-๔๕

จึงพยายามให้บุตรได้เรียน ในสังคมไทยจึงเกิดระบบวงจรดังที่กาญจนา แก้วเทพ¹¹เปรียบเทียบว่าเป็นยุค “เรียนพิเศษอย่างบ้าเลือด ทำการบ้านอย่างบ้าครั้ง ตัววิชาอย่างบ้าเซม็ด” กระจายทั่วทุกมุมในสังคมไทยทั้งในเมืองหรือแม้กระทั่งชนบท

ปัจจุบัน แนวคิดใหม่ของการเรียนรู้ที่ถูกต้องและเหมาะสม มุ่งที่พัฒนาการชีวิตของบุตรสำคัญที่สุด มารดาบิดาจึงควรอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งสร้างสรรค์ ความสำเร็จของการเรียนมิได้อยู่ที่การเลื่อนชั้น และคะแนนที่สอบที่ดีเยี่ยมเท่านั้น หากแต่หมายถึง คุณสมบัติของบุตรที่พัฒนาขึ้น มีความรู้ ความคิด ความสามารถ และความดี บุรณาการอย่างได้สัดส่วน สมดุลกัน¹⁴

ดังนั้นเพื่อให้เกิดการส่งเสริมพัฒนาเด็กที่สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทสังคมไทย และตรงตามมุมมองของเด็กแล้ว ผู้ศึกษาจึงได้นำแนวคิดและแนวทางการส่งเสริมพัฒนาการเด็กที่หลากหลายจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและนักคิดในสังคมไทยดังต่อไปนี้

๒.๓.๕.กระบวนการสร้างการเรียนรู้

การเรียนรู้ตามกระบวนการทางพุทธธรรมดังที่พระธรรมปิฎก¹⁵กล่าวว่า ตัวแท้ของการศึกษา คือการพัฒนาคนโดยมีการพัฒนาปัญญาเป็นแกนกลางนั้น เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปภายในตัวบุคคล แก่นนำของกระบวนการแห่งการศึกษาเรียนรู้ ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น แนวความคิด ทัศนคติ ค่านิยมที่ถูกต้อง ดีงาม เกื้อกูลแก่ชีวิตและสังคม สอดคล้องกับความเป็นจริง เรียกว่า “สัมมาทิฐิ” ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของสุมน อมรวิวัฒน์¹⁶ ได้กล่าวว่า “เมื่อคนส่วนใหญ่ของประเทศ ยังยอมรับการศึกษาในระบบความคิดการปฏิบัติรูปการเรียนรู้ จึงมุ่งขยายขอบเขตการเรียนรู้ เปิดกว้างออกไปสู่การศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย แนวทางหนึ่งที่โรงเรียนสามารถปฏิบัติได้ทันที คือ จัดกระบวนการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและธรรมชาติ ซึ่งชุมชนและธรรมชาตินั้นเป็นขุมทรัพย์มหาศาลที่เราสามารถค้นพบความรู้ได้อย่างไม่รู้จักหมดแหล่งเรียนรู้มี ๒ อย่างคือ

๑.๑ แหล่งเรียนรู้ที่รัฐหรือประชาชนจัดตั้งขึ้น เช่นอุทยาน ศูนย์ต่าง ๆ

๑.๒ สถาบันชุมชนที่มีอยู่แล้วในวิถีชีวิต และการทำมาหากินในชุมชน

¹¹ กาญจนา แก้วเทพ เมื่อของเล่นไม่ใช่เล่น ๆ.

¹² ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์.ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด ฉบับพ่อแม่.ศูนย์ส่งเสริมเครือข่าย พ่อแม่ ผู้ปกครองเด็กและเยาวชนเพื่อการปฏิรูปการศึกษาสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.กรุงเทพ.๒๕๔๓.หน้า ๖-๗.

¹³ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺต) .วิธิตตามหลักพุทธธรรม.บริษัทเคล็ดไทย.กรุงเทพฯ.๒๕๔๒.หน้า ๙-๑๗.

¹⁴ สุมน อมรวิวัฒน์.ศาสตราจารย์.กระบวนการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ.๒๕๔๔.(เสกศ) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกรฐมนตรี.สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช.กรุงเทพ ฯ.

การให้เด็กได้เรียนรู้ชุมชนและธรรมชาติรอบตัวจะทำให้เข้าใจชีวิตจริง และมีความรู้สึกรัก และได้เรียนรู้สิ่งแวดล้อมรอบตัว ทำให้ได้สัมผัสและมีความสัมพันธ์จนกลายเป็นความผูกพันไม่แยกตนเองจากชุมชนและสิ่งแวดล้อม

และนอกจากการจัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและธรรมชาติแล้ว สุมณ อมรวิวัฒน์^๑ ยังได้นำเสนอแนวทางการปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุดฉบับพ่อแม่ อาทิ การให้ลูกเรียนรู้ด้วยกระบวนการเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหาจนเกิดประสบการณ์ตรง การให้ลูกเรียนรู้โดยกระบวนการส่งเสริมความสามารถความถนัดตามความสนใจ ให้ลูกรักเรียนรู้โดยกระบวนการเสริมทักษะและความใฝ่รู้ เพื่อเรียนและสร้างความรู้ได้เองตลอดชีวิต เป็นต้น

กระบวนการจัดการเรียนรู้เหล่านี้ มารดาบิดานั่นเป็นผู้มีบทบาทสำคัญซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่มีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ดังนั้น สุมณ อมรวิวัฒน์จึงกล่าวถึงยกย่องมารดาบิดาว่า “ไม่มีปริญญาบัตรแห่งศาสตราจารย์ ที่ประกาศความสำเร็จในการเลี้ยงดู ไม่มีหลักสูตรสำเร็จรูปใด ๆ ที่บันดาลให้พ่อแม่เป็นครูในครอบครัว ทุกคนรอบตัว ทุกบ้านมีความแตกต่างมีวิธีการ มีพื้นฐานสถานภาพที่แตกต่างกัน แต่หัวใจครูและหัวใจของพ่อแม่คือ ความสัมพันธ์ ความรัก ความเข้าใจ และการเอาใจใส่หัวใจของพ่อแม่จึงรวมหัวใจของครูเข้าไว้เป็นใจดวงเดียว เมื่อลูกเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ นั่นคือพรอันประเสริฐและล้ำค่าที่พ่อแม่ได้มอบให้ พ่อแม่จึงเป็น พระพรหมของลูก”

๒.๓.๖ การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นองค์รวม

ในการบรรยายพิเศษเรื่อง “การเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นองค์รวม” ของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี^๒ กล่าวถึงปัญหาสำคัญของมนุษย์ทั่วโลกอยู่ที่แนวคิดเกี่ยวกับโลกทัศน์และการคิดแบบแยกส่วน เช่น มนุษย์แยกส่วนกับธรรมชาติ ภายแยกกับจิต ชนบทกับเมือง เขากับเรา ภายนอกกับภายใน เป็นต้น

การจัดการเรียนรู้สำหรับเด็กก็เช่นเดียวกันมีลักษณะของการพัฒนาที่แยกส่วน การศึกษาเรียนรู้ของเด็กก็ถูกแยกส่วน ซึ่งจะต้องมีการจัดกระบวนการ “บูรณาการการศึกษา” และศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้ให้ข้อสังเกตและเสนอแนะว่า “การบูรณาการระหว่างวิชายังไม่พอ ต้องบูรณาการกับความเป็นจริงและบูรณาการกับชีวิตด้วย ทุกวันนี้ ชีวิตก็อย่างหนึ่ง การศึกษาก็อย่างหนึ่ง ซึ่งผิดกับหลักพุทธธรรมที่ถือว่าทั้งสองอย่างอยู่ที่

^๑ สุมณ อมรวิวัฒน์. ศาสตราจารย์. ปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุดฉบับพ่อแม่. ๒๕๕๓. สกศ. สำนักง. คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. บริษัทพิมพ์ดี จำกัด. กรุงเทพฯ

^๒ การเรียนรู้บูรณาการรายวิชา กรณีตัวอย่าง โรงเรียนรุ่งอรุณ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. ๒๕๕๕. สำนักพิมพ์บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด. กรุงเทพฯ.

เดียวกัน เพราะฉะนั้น ชีวิตคือการศึกษ การศึกษาคือชีวิต เมื่อคิดบูรณาการการเรียนรู้ ต้องบูรณาการการเรียนรู้กับชีวิตให้มาอยู่ในกระบวนการเดียวกัน

๒.๓.๗. การจัดการเรียนรู้ตามแนวนักจัดการศึกษาและพรบ.การศึกษา

แนวคิดการจัดการเรียนรู้ตามแนวการปฏิรูปการศึกษาปัจจุบันได้ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วม เพราะถือว่าความร่วมมือจากทุกฝ่ายเป็นหัวใจของการศึกษาโดยเฉพาะพ่อแม่ผู้ปกครอง ดังรายงานผลการวิจัยด้านครอบครัวในรอบ ๓๐ ปีที่ผ่านมา^{๑๙} พบว่า ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างบ้านและโรงเรียน นอกจากจะทำให้เกิดผลสำเร็จทางการเรียนของเด็กแล้ว ยังช่วยให้เกิดการพัฒนาด้านจิตใจ สังคม อารมณ์ ซึ่งส่งผลต่อความก้าวหน้าของชีวิตในอนาคตอีกด้วย

ในส่วนสาระสำคัญของพระราชบัญญัติการศึกษาที่ได้บัญญัติไว้และเกี่ยวข้องในเรื่องการมีส่วนร่วมหรือความร่วมมือของทุกฝ่ายไว้ในหลายมาตรา เช่น

หลักการจัดการศึกษา มาตรา ๘ (๒) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การจัดระบบโครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษา

มาตรา ๕ (๖) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น

ในส่วนแนวทางการจัดการศึกษานั้น มาตรา ๒๓ การจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา ในเรื่องต่อไปนี้

๑.ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

๒.ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีรวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่อง การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

๓.ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

๔.ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษาเน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

๕.ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

^{๑๙} บทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครอง และชุมชน ตามแนวทางในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒

กระบวนการเรียนรู้

มาตรา ๒๔ (๖) สถานศึกษาจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดาผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

ส่วนแนวทางการปฏิรูปการศึกษาเรียนรู้ตามแนวนักจัดการศึกษา ซึ่งดร. รุ่ง แก้วแดง เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้กล่าวว่า ^{๒๐} การศึกษา คือ การเรียนรู้ของคนและสังคม คนทุกคนมีความสามารถและศักยภาพในการเรียนรู้ ผลการวิจัยพบว่า เด็กไทยยิ่งเรียนมากเท่าไรยิ่งรู้น้อยลงเท่านั้น โดยเฉพาะเด็กในเมืองใหญ่ต้องตื่นแต่เช้าและเรียนพิเศษหลังเลิกเรียนและวันหยุด การศึกษาจึงเป็นเรื่องความทุกข์ของเด็กและคนทั้งแผ่นดิน ดังนั้น ดร. รุ่ง แก้วแดง ได้ให้ข้อคิดที่น่าสนใจมากเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาไว้ว่า “การปฏิรูปการเรียนรู้ คือ การดึงพลังสมองที่เด็กเขามีอยู่”

๒.๔ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.แนวคิดและวิธีการจัดกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา โดย พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย) ^{๒๑}

ผลการศึกษาสรุปได้ว่าแนวคิดการจัดกลาทางพระพุทธศาสนาเป็นการเน้นกระบวนการพัฒนาให้มีคุณภาพชีวิตโดยมีเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน ส่วนวิธีการจัดกลาในสถาบันครอบครัว พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อองค์ประกอบทั้งที่เป็นองค์ประกอบภายในและภายนอกตัวบุคคล ปลูกฝังแก่นัสมะเดิมองทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญาอย่างครบถ้วน โดยต้องกระทำอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เล็กจนโต โดยที่บุคคลเกี่ยวข้องต้องปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตรในการส่งเสริมการจัดกลาให้บรรลุผล

ส่วนวิธีการประยุกต์การจัดกลาทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาใช้กับสถาบันครอบครัว ได้แก่ วิธีการจัดกลาที่พระพุทธองค์ทรงนำมาปฏิบัติในสังคมสงฆ์ คือ การวางระเบียบกฎเกณฑ์การปฏิบัติร่วมกันของสมาชิกในครอบครัว การส่งเสริมสนับสนุนให้กำลังใจแก่สมาชิกครอบครัวเมื่อปฏิบัติตนถูกต้อง การลงโทษหรือห้ามปรามเมื่อมีการกระทำผิดกฎเกณฑ์ การเปิดโอกาสให้สมาชิกในครอบครัวได้ตรวจสอบและแนะนำตักเตือนกันได้ และการเปิดโอกาสให้สมาชิกในครอบครัวได้สำนึกตนในกรณีที่ได้เผลอพลั้งทำผิดพลาดไป (บทคัดย่อ)

๒.การมีส่วนร่วมของพ่อแม่ผู้ปกครองในการพัฒนาการศึกษา โดย อภิญา เวชชัย ^{๒๒} ซึ่งจากการศึกษาได้มีข้อสรุปผลและข้อเสนอแนะที่น่าสนใจ ดังนี้

ประกายคิด ประกายคำ ดร. รุ่ง แก้วแดง หน้า ๔๐

^{๒๐} วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ๒๕๕๔

^{๒๑} รายงานการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ๒๕๕๔

๒.๑ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับรูปแบบสำคัญของการมีส่วนร่วมของครอบครัว โรงเรียนและสถานศึกษาที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มีหลากหลายลักษณะ ได้แก่

- ความสนใจส่วนบุคคล ได้แก่ พ่อแม่ ผู้ปกครอง ที่มีความสนใจรายบุคคลต่อผลการเรียน ความประพฤติ การปรับตัวและปัญหาอื่น ๆ ในตัวลูกหลานเป็นเบื้องต้น

- ลักษณะกลุ่มพ่อแม่ที่รวมตัวกันเองจากความสัมพันธ์ส่วนตัว เช่น เป็นพ่อแม่ ผู้ปกครองของเด็ก ๆ ที่เรียนห้องเดียวกัน มีโอกาสพบปะกันบ่อย ๆ และพัฒนาเป็นกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ

- ลักษณะกลุ่มพ่อแม่ที่รวมตัวกันจากการเข้าร่วมกิจกรรมบางด้านของโรงเรียน เช่น การเข้าร่วมเป็นอาสาสมัครช่วยงานด้านต่าง ๆ เช่น การเป็นวิทยากรพิเศษ เป็นต้น รูปแบบนี้จะได้รับความมือจากพ่อแม่ ผู้ปกครองที่มีเวลา มีความสนใจหรือความชำนาญพิเศษในกิจกรรมต่าง ๆ และเป็นการเข้าร่วมกับทางโรงเรียนตามวาระของงานกิจการนั้น ๆ

- ลักษณะกลุ่มพ่อแม่ที่ร่วมงานกับโรงเรียนอย่างเป็นทางการตามรูปแบบและโครงสร้างที่ทางโรงเรียนและสถานศึกษากำหนดไว้อยู่แล้ว เช่น เข้าร่วมในคณะกรรมการระดับห้อง ระดับชั้น กรรมการเครือข่าย ผู้ปกครอง กรรมการสมาคมผู้ปกครองและครู ฯ กรรมการสถานศึกษาในระดับต่างๆ จนถึงการศึกษาความสัมพันธ์ไปสู่เครือข่ายผู้ปกครองอื่นๆ ภายนอก

๒.๒ แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพ่อแม่ ผู้ปกครองที่เหมาะสมกับสังคมไทย ซึ่งมีข้อเสนอแนะไว้ดังนี้ เช่น

- การเชิญผู้ปกครอง และผู้อาวุโส กรรมการชุมชน มาเยี่ยมโรงเรียน และจัดกิจกรรมให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสพบปะกับครูเห็นกิจวัตรการเรียนของเด็ก เห็นสภาพแวดล้อมที่โรงเรียนจัดให้แก่เด็ก ร่วมคิดร่วมประชุมในหัวข้อต่างๆ ในเวลาและสถานการณ์ที่เหมาะสม

- การจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ของเด็ก เช่น การจัดห้องพบปะสังสรรค์แบบไม่เป็นทางการ เช่น ห้อง COMMON ROOM เพื่อเป็นที่ที่ผู้ปกครองได้มาพักรอเด็กและได้พบปะกันอย่างไม่เป็นทางการ มีการจัดข้อมูลต่างๆ ให้ทราบ มีเอกสารหนังสือที่เป็นประโยชน์ได้อ่าน เป็นต้น

- การเชิญผู้ปกครองมีเป็นอาสาสมัครในงานด้านต่าง ๆ เช่น การเป็นครูร่วมสอน การเป็นวิทยากรสอนภูมิปัญญา

- การจัดประชุมปฏิบัติการในหัวข้อต่าง ๆ ที่หลากหลาย

- การทำเอกสาร จดหมายข่าวจากโรงเรียนถึงผู้ปกครองอย่างสม่ำเสมอ โดยหาอาสาสมัครผู้ร่วมเขียน ผู้ร่วมค้นข้อมูลจากกลุ่มผู้ปกครองที่มีความสนใจ

- การเข้ามามีส่วนร่วมของคณะกรรมการการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒

๓.ความร่วมมือระหว่างบ้านวัดโรงเรียน โดย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี^{๒๓} ซึ่งได้ศึกษาและสรุปแนวทางดังนี้

๓.๑ ศึกษาเอกสารและรายงานผลการวิจัยของประเทศในแถบอเมริกา และยุโรป เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา อังกฤษ เยอรมัน นอร์เวย์ สวีเดน สเปน ออสเตรีย และสก็อตแลนด์ ซึ่งพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้การปฏิรูปการศึกษาของประเทศดังกล่าวประสบผลสำเร็จได้นั้น ปัจจัยสำคัญคือการให้พ่อแม่ ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก บางประเทศได้ออกเป็นกฎหมายไว้อย่างชัดเจนที่พ่อแม่ ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในทุกระดับ และมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาถึงขั้นมีการมอบอำนาจในการตัดสินใจการดำเนินงานของโรงเรียน เช่น การทำตารางสอนการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การรักษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้ปกครอง ตลอดจนการควบคุมค่าใช้จ่าย และการบริหารระบบการศึกษา เช่น การจัดสรรงบประมาณ การพิจารณาอัตราครู การพิจารณาหลักสูตร และวิธีการสอน และหรือการสรรหาคัดเลือกผู้บริหารสถานศึกษาของโรงเรียนด้วย

๓.๒ ศึกษาและสรุปแนวทางความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียนมีข้อเสนอการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การจัดอบรมเลี้ยงดู การสื่อสารระหว่างบ้านกับโรงเรียน การอาสาสมัครเพื่อพัฒนาการศึกษา การจัดบรรยากาศการเรียนการสอนที่บ้าน การเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจของโรงเรียน และการเป็นผู้ประสานงานในการระดมทรัพยากร เป็นต้น

๔. การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีไทย โดย สุมณ อมรวิวัฒน์ และคณะ^{๒๔} พบว่าปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยปัจจุบันกำลังเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรมอิทธิพลของทางวัฒนธรรมทางวัตถุ กำลังแพร่ไปอย่างรวดเร็วจากเมืองสู่ชนบท รวมทั้งอิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีผลกระทบอย่างมากต่อประสบการณ์การเรียนรู้ของเด็ก และวิธีการอบรมเลี้ยงดู

เครื่องเล่นพลาสติกสีฉูดฉาดและเป็นพิษ เช่น ปืน มีดพลาสติกซึ่งทำให้เกิดพฤติกรรมก้าวร้าวรุนแรง รายการต่อสู้กันล้มตายเคลื่อนไหวบนจอโทรทัศน์ ตลอดจนการโฆษณาสินค้าได้เกิดผลกระทบอย่างเห็นได้ชัดต่อแนวคิดและพฤติกรรมเด็ก

ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไป การอพยพจากชนบทเข้าสู่ตัวเมืองเพื่อทำงานรับจ้างในโรงงานได้ทำให้พ่อแม่เริ่มต้องทิ้งลูกไว้กับตายาย ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับสิ่งแวดล้อมทางบุคคล และสิ่งแวดล้อมทางจิตวิญญาณ กำลังน้อยลง เด็กในทศวรรษหน้าจะใช้เวลาส่วนใหญ่ในการดูโทรทัศน์เล่นวิดีโอเกม และอ่านการ์ตูนที่มีได้ส่งเสริมการเรียนรู้มากนัก ปัญหาที่พึงสังวรคือเด็กจะเริ่มถอยห่างจากธรรมชาติ

^{๒๓} รายงานการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ๒๕๔๓

^{๒๔} รายงานการวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๔

ขาดสุนทรียภาพ และไม่ได้รับการพัฒนาค่านิยมที่พึงประสงค์ ดังนั้นข้อเสนอแนะการจัดการศึกษาสำหรับเด็กก่อนวัยเรียน จึงควรคำนึงถึงประเด็นต่อไปนี้

ก.ควรมีการร่วมมือกันอย่างจริงจังระหว่างหน่วยงานทางการศึกษา หน่วยงานทางสุขภาพอนามัย และองค์กรเอกชน เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาเด็กและปรับปรุงโปรแกรมการศึกษาปฐมวัยให้เหมาะสมกับบริบททางสังคม และวัฒนธรรมตลอดจนวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กของชาวบ้านในชนบทด้วย

ข.ควรมีการผสมผสานความเจริญทางวัตถุกับคุณค่าทางวัฒนธรรมให้กลมกลืนกันกระบวนการพัฒนาเด็กต้องส่งเสริมให้เด็กต้องส่งเสริมให้เด็กได้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทุกด้าน การสัมผัสและความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งในด้านกายภาพและนามธรรม เป็นแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญของการอบรมเลี้ยงดูเด็กเพื่อให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ที่ดี และพัฒนาการที่สมบูรณ์

ค.กิจกรรมและการจัดสิ่งแวดล้อมใน โรงเรียนหรือศูนย์เด็กเล็กไม่ควรแตกต่างจากสิ่งแวดล้อมที่บ้านจนเกินไป ความสัมพันธ์ระหว่างครู หรือผู้ดูแลเด็กกับเด็กปฐมวัยควรมีความใกล้ชิดสนิทสนมเพราะ “ครูคือพ่อแม่คนที่สองของเด็ก” และ “โรงเรียนก็คือบ้านที่สองของเด็ก” โดยแท้

ง.การสัมผัสและความสัมพันธ์ มีความหมายลึกซึ้งและกว้างกว่าการเกี่ยวข้ง หรืออิงอาศัย (Involvement of Attachment) การสัมผัสและความสัมพันธ์ (Touching and Relating) หยั่งรากลึกถึงวัฒนธรรม คุณธรรม ประเพณี และจิตวิญญาณอันเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย นักการศึกษาเด็กปฐมวัยควรใช้แนวคิดนี้เป็นพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบการศึกษาสำหรับเด็กก่อนวัยเรียน

๕. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในกิจกรรมของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ในเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี โดย อารยา วัฒนกิจ (๒๕๒๖)

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ปกครองที่มีอายุน้อย จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์ร้อยละ ๑๖.๔ ผู้ปกครองที่มีระดับการศึกษาสูงจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์เล็กน้อยเพียงร้อยละ ๑๖.๕ ผู้ปกครองที่มีระดับรายได้สูงจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์สูงกว่าผู้ปกครองที่มีระดับรายได้ต่ำ ผู้ปกครองที่มีความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของศูนย์มาก จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์สูงกว่าผู้ปกครองที่มีความรู้ความเข้าใจน้อย ผู้ปกครองที่มีความคาดหวังในผลประโยชน์ของศูนย์มาก จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์ปานกลาง ผู้ปกครองที่เป็นผู้นำท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์สูงกว่าผู้ปกครองซึ่งไม่เป็นผู้นำท้องถิ่น ผู้ปกครองที่เป็นสมาชิกกลุ่มจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์สูงกว่าผู้ปกครองที่ไม่เป็นสมาชิกกลุ่มสังคม ผู้ปกครองที่มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐมากกว่าจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์สูงกว่าผู้ปกครองที่มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐน้อย

๖. บทบาทของวัดที่มีต่อการจัดการศึกษาของเด็กก่อนเกณฑ์เปรียบเทียบกับสถานศึกษาเด็กก่อนเกณฑ์ของพระวาส โดย อัจฉรา เก่งบัญชา (๒๕๓๔)

จากการศึกษาพบว่า วัดเป็นสถาบันทางการศึกษามาเป็นระยะเวลายาวนาน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ดำเนินงาน ถึงแม้ว่าบทบาทด้านการจัดการศึกษาของวัดจะลดลงบ้าง แต่การดำเนินงานยังสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน การดำเนินงานจัดการศึกษาที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับชุมชนของวัดและพระวาส เกณฑ์การดำเนินงานอยู่ในระดับสูง การดำเนินงานเกี่ยวกับด้านวิชาการของวัดและพระวาส เกณฑ์การดำเนินงานอยู่ในระดับต่ำ ส่วนงานบริหารบุคคลของวัดและพระวาส มีการดำเนินงานอยู่ในระดับปานกลาง และงานด้านธุรกิจ อาคารสถานที่ การดำเนินงานของวัดอยู่ในระดับสูง ส่วนการดำเนินงานของพระวาสอยู่ในระดับปานกลาง

๗. การศึกษาระบบการให้บริการสวัสดิการที่มุ่งสู่การพัฒนาสังคม ศึกษากรณีการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดบริการสวัสดิการในสถานรับเลี้ยงเด็กกลางวัน ที่ดำเนินการโดยรัฐทั้งของวัดและพระวาสในเขตกรุงเทพมหานคร โดย อารณพันธ์ จันทรสว่าง และคณะ (๒๕๒๘)

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับการดำเนินงานสถานรับเลี้ยงเด็กกลางวัน ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ ไม่เพียงพอ วัสดุอุปกรณ์ที่นำมาใช้ในการจัดกิจกรรมไม่เพียงพอ ผู้ปกครองที่อยากจ้างไม่มีเวลามาให้ความร่วมมือ พี่เลี้ยงเด็กส่วนใหญ่ที่เป็นพระวาสต้องทำงานหนักแต่ได้รับค่าตอบแทนต่ำ จึงไม่อยากทำงานต่อไปอยากลาออก มีเพียงพระภิกษุและแม่ชีเท่านั้นที่มีความสนใจ และพอใจกับงานสอนและเลี้ยงเด็ก ปัญหากรรมการชุมชนไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง

บทที่ ๓

วิธีดำเนินงานวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) โดยมีพื้นที่ดำเนินการ คือ บ้านหนองหล่ม หมู่ ๘ ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่งมีเนื้อหาและระยะเวลาดำเนินการ แบ่งเป็นสองระยะ (Phase ๒) ได้

ระยะที่หนึ่ง (Phase ๑) เริ่มตั้งแต่ ตุลาคม ๒๕๔๕ – มีนาคม ๒๕๔๖ ศึกษาและสืบค้น ประเด็นต่อไปนี้เป็น ๑.บริบทชุมชน (ประวัติความเป็นมาของชุมชน,วงจรวิถีชีวิตในรอบปี , ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติในชุมชน) ๒.ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก (องค์ความรู้พุทธธรรม , องค์ความรู้สากล , องค์ความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน) และ ๓.ศึกษาสภาพการณ์พัฒนาการเด็กปฐมวัยและบทบาทหน้าที่ของสถาบันในชุมชน

ระยะที่สอง เริ่มตั้งแต่ธันวาคม ๒๕๔๖ -พฤศจิกายน ๒๕๔๗ ซึ่งมีขอบเขตเนื้อหาในการศึกษาและพัฒนารูปแบบความร่วมมือระหว่างสถาบันบ้าน,วัด, โรงเรียน ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย เนื้อหาของบทนี้จะกล่าวถึงวิธีการดำเนินการดังนี้

กระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัย

ในการดำเนินการของโครงการดังกล่าวมีพัฒนาการจากการที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วมเวทีการเรียนรู้งานวิจัยท้องถิ่นโดยมีพระเกียรติศักดิ์ ม่วงมิตร เป็นวิทยากรให้ความรู้ ซึ่งจากผลของการจัดเวทีได้สร้างความสนใจเรื่องงานวิจัยท้องถิ่นให้แก่พระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ จำนวนมาก ซึ่งต่อมาได้มีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานวิจัยท้องถิ่น สถาบันโพธิยาลัยจีน และได้มีการจัดการอบรมหลักสูตรพระนิสิตนักวิจัย ซึ่งนักวิจัยได้เข้าร่วมในหลักสูตรดังกล่าว โดยได้เลือกพื้นที่ดำเนินการ ที่บ้านหนองหล่ม ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ในการลงพื้นที่หมู่บ้านระยะแรกได้มีการศึกษาและสืบค้นโจทย์การวิจัยโดยใช้กระบวนการวิจัย ๔ ขั้นตอน ประกอบด้วย การค้นหาว่าในหมู่บ้านนั้นมีปัญหาอะไรที่ชาวบ้านสนใจ และอยากทำงานแก้ปัญหา (ขั้นทุกข์ คือสภาพปัญหา) เมื่อพบปัญหาแล้วก็จัดเวทีการพูดคุยถึงสาเหตุของปัญหา (สมุทัย) ตลอดจนการพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงว่าเมื่อปัญหาดังกล่าวลดลงหรือหมดไปหมู่บ้านจะเป็นอย่างไร (นิโรธ) และตั้งประเด็นแลกเปลี่ยนถึงแนวทางของการแก้ไขปัญหาว่ามีแนวทางอย่างไร (มรรค)

การดำเนินการค้น โจทย์ปัญหาดังกล่าวโดยขั้นแรกได้เข้าไปสังเกตการณ์ในการประชุมประชาคมหมู่บ้านและได้ชวนชาวบ้านคุยถึงปัญหาและความต้องการ ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจคือเรื่อง ปัญหาของการขาดศูนย์เด็กเล็กในหมู่บ้าน ผู้วิจัยและคณะ (พระนิสิตคณะสังคมศาสตร์จำนวน ๕ รูป) ได้เข้าไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากนางบุษผา เล็ก (ครูผู้เลี้ยงดูแลเด็ก) และสนทนากับครูอรพิน เล็ก (ครูประจำชั้นอนุบาลโรงเรียนวัดหนองหล่ม)

หลังจากที่ผู้วิจัยและคณะได้ลงพื้นที่ ผู้นำชุมชนได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน (นายมานพ ชาวสัก) และสมาชิก อบต.สองท่าน ได้แก่ นายเกษม พิงกะสัน และนายไพศาล คำสัก ได้มาปรึกษาและทำหนังสือเพื่อขอจัดตั้งศูนย์เด็กเล็กประจำหมู่บ้านไปยังองค์การบริหารส่วนตำบลศรีบัวบาน และพัฒนาชุมชนจังหวัดลำพูน

เมื่อมีการนำเสนอผลการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน และได้ผ่านการวิเคราะห์ รับความรู้โดยผ่านหลักสูตรพระนักวิจัยดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยได้มีมุมมองต่อสภาพปัญหาได้หลายแง่มุม และได้วิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาได้หลายด้าน ซึ่งต่อมาได้ผลที่ให้ผู้วิจัยซึ่งเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วได้เข้าไปชุมชนหมู่บ้านหนองหล่ม และพัฒนาโจทย์การวิจัยต่อยอด ซึ่งได้พบว่าปัญหาที่สำคัญอยู่ที่ผู้ปกครองมีเวลาให้กับครอบครัวน้อยลง การทำงานของสถาบันในชุมชนต่างคนต่างทำงาน เป็นการทำงานแบบแยกส่วน ดังนั้นโจทย์ที่สำคัญจึงอยู่ที่ว่า จะสร้างความร่วมมือของชุมชนให้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กได้อย่างไร และมีโจทย์ย่อย เช่น องค์ความรู้ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กมีอะไรบ้าง สถานการณ์พัฒนาการเด็กเป็นอย่างไร บทบาทหน้าที่ของสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กในอดีต และปัจจุบันเป็นอย่างไร

นอกจากนั้น ผู้วิจัยได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานการทำงานของกลุ่มคนเฒ่าคนแก่บ้านป่าแดงที่มีจุดเด่นที่การรื้อฟื้นภูมิปัญญาเกี่ยวกับของเล่น ซึ่งได้เห็นของเล่น ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ ทำให้สามารถนำมาเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมและประยุกต์ใช้เพื่อสร้างเครื่องมือส่งเสริมความรู้ ภูมิปัญญาที่สามารนำมาปรับประยุกต์เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงาน

ในกระบวนการและขั้นตอนการทำงานผู้วิจัยได้แบ่งช่วงการทำงานเป็นสามช่วงด้วยกันประกอบด้วย

ช่วงที่หนึ่ง เป็นกระบวนการและขั้นตอนของการศึกษา เก็บค้น ซึ่งเกี่ยวกับบริบทชุมชน สถานการณ์ในอดีตและเปรียบเทียบกับปัจจุบัน การศึกษาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่สามารถนำมาปรับประยุกต์เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

ช่วงที่สอง เป็นกระบวนการและขั้นตอนการศึกษา พัฒนารูปแบบความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

ช่วงที่สาม เป็นช่วงที่ผู้วิจัยและคณะได้มีโจทย์การทำงานใหม่ที่น่าสนใจจากโจทย์การทำงานวิจัยโครงการนี้ คือ เรื่องของความต่อเนื่อง และความยั่งยืน ของการทำงานพัฒนาเด็กและครอบครัวจะเป็นอย่างไร ซึ่งถือว่ามีความสำคัญที่จะต้องมีการวิเคราะห์ทบทวนและหาแนวทางในการสร้างความต่อเนื่องและยั่งยืน จึงได้มีการปรับกิจกรรมของโครงการ โดยเพิ่มกิจกรรมการสร้างสระน้ำคุณธรรม ตามคติโบราณที่ว่า “ยามบ้านเมืองดีเขาส่งวัดให้ลูกหลานท่านเล่น”

ช่วงที่หนึ่ง กระบวนการและขั้นตอนการศึกษาสืบค้น

การสร้างความเข้าใจชุมชน

ผู้วิจัยได้เชิญพระเกียรติศักดิ์ ม่วงมิตร ตัวแทนสถาบันโพธิยาลัยซึ่งเป็นหน่วยประสานงานโครงการวิจัยท้องถิ่นและเป็นเสมือนพี่เลี้ยงนักวิจัยมาชี้แจงความเป็นมาและความเข้าใจในกระบวนการวิจัยท้องถิ่น ซึ่งผู้วิจัยได้เชิญผู้เข้าร่วมฟังได้แก่ตัวแทนผู้ปกครอง ครู และแกนนำหมู่บ้าน จากนั้นได้ทำหนังสือแจ้งไปยังผู้ใหญ่บ้านให้ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านทราบว่าทางหมู่บ้านจะได้ดำเนินการโครงการวิจัยดังกล่าว และผู้วิจัยได้ขอโอกาสเวลาชาวบ้านมาทำบุญที่วัดในช่วงเช้าเป็นการแจ้งถึงความเป็นมาของโครงการ และแนวทางในการดำเนินการให้ชาวบ้านทราบ

การสร้างกลไกการสืบค้นข้อมูล

การทำงานระยะแรกของโครงการส่วนใหญ่จะเป็นการเน้นการสืบค้นข้อมูลและทำความเข้าใจชุมชน และวิเคราะห์ชุมชนเพื่อหาจุดอ่อน จุดแข็งของชุมชนอันจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนการดำเนินงานระยะต่อไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงคิดถึงกลไกการขับเคลื่อนซึ่งได้พิจารณาเห็นว่าเด็กในโรงเรียนวัดหนองหล่มมีคุณสมบัติที่เหมาะสมที่จะมาเข้ากระบวนการเรียนรู้วิจัยท้องถิ่น เพราะในโรงเรียนวัดหนองหล่มมีการจัดการศึกษาหลักสูตรท้องถิ่นที่มีจุดเด่นที่เน้นกระบวนการวิจัย คือ ฝึกเด็กในการตั้งคำถาม การหาคำตอบจากชุมชน การทำงานร่วมกับชุมชน ซึ่งผู้วิจัยเห็นโอกาสในการต่อยอดกิจกรรมระหว่างโรงเรียนกับแนวคิดทางโครงการนี้คือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ซึ่งได้ปรึกษากับผู้อำนวยการโรงเรียนวัดหนองหล่ม (อาจารย์สุวัฒน์ ญาณโค) และครูประจำชั้นประถมศึกษาห้า (อาจารย์วิชัย กุณะแสงคำ) และครูประจำชั้นประถมศึกษาหก (อาจารย์อรพิน เล็ก) โดยปรึกษาถึงแนวทางการการต่อยอดความรู้และกระบวนการเรียนรู้ชุมชน และได้แนวทางการทำงานคือ ทางโรงเรียนจะเป็นผู้ฝึกสอนเด็กเรื่องการตั้งคำถาม ทักษะการเข้าชุมชน การวิเคราะห์ให้นักเรียน ตามหลักสูตร ส่วนการสืบค้นข้อมูลของโครงการให้แล้วแต่ความสนใจของนักเรียน

เมื่อได้แนวทางแล้วผู้วิจัยจึงได้เริ่มประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายของหมู่บ้าน และการชักชวนเด็กที่มาทำกิจกรรมที่วัดเสมอ เช่น เด็กชายชาญณรงค์ ตะวรรณ เด็กชายทศพล ปานพาน เด็กชายอานนท์ ศรีวิชัย เด็กชายสุพจน์ อุดรศักดิ์ เด็กชายศรายุทธ ตาสัก เป็นต้น ถึงแนวทางการทำงานการสืบค้นข้อมูล

เมื่อเด็กมีการรวมกลุ่มจำนวนมากขึ้น ทั้งมาประจำ และมาเป็นบางครั้ง ได้มีการพูดคุยและจัดตั้งกลุ่มชื่อว่า “กลุ่มธนาคารต้นกล้า” โดยมีศรายุทธ ตาสัก เป็นประธานกลุ่ม มีการจัดกิจกรรมการศึกษาชุมชนทุกวันเสาร์-อาทิตย์ และกลางคืนของวันธรรมดาตามโปรแกรมที่คณะกรรมการกลุ่มและผู้วิจัยได้ออกแบบและกำหนดไว้

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน

เรื่องเกี่ยวกับประวัติชุมชนหนองหล่มนั้น ได้มีอาจารย์พงศ์เกียรติ เล็ก เกยรวบรวมทำเป็นเอกสารประกอบหลักสูตรท้องถิ่นอยู่ชุดหนึ่ง แต่ผู้วิจัยสนใจในกระบวนการสืบค้นข้อมูลของเด็กนักเรียนมากกว่า จึงได้เข้าไปสังเกตการณ์ในการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการสอบถามชุมชนในเรื่องประวัติชุมชน โดยขั้นตอนแรก ครูจะให้นักเรียนลองฝึกคิดคำถามโดยให้สมมติเหตุการณ์ว่าถ้าไปถามข้อมูลประวัติหมู่บ้านนี้เรียนจะถามอะไร ซึ่งนักเรียนก็จะเรียนรู้วิธีการฝึกตั้งคำถาม ซึ่งมีทั้งลักษณะคำถามปลายเปิด เช่น ทำไมจึงตั้งชื่อว่าบ้านหนองหล่มหล่ม เป็นต้น และคำถามปลายปิด เช่น ผู้ใหญ่บ้านชื่ออะไร ที่ผ่านมามีผู้ใหญ่กี่คน เป็นคน นอกจากเทคนิคการตั้งคำถามแล้วยังมีการเรียนรู้เรื่องกติการายทาเข้าชุมชน การทำหนังสือแจ้งไปยังชุมชน ซึ่งหลักสูตรดังกล่าว เป็นการบูรณาการวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

การลงเก็บข้อมูลชุมชนของเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาที่ห้าได้เลือกไปเก็บข้อมูลผู้เฒ่าผู้แก่ที่มานอนวัดในวันพระช่วงเทศกาลเข้าพรรษา โดยมีการแบ่งเป็นกลุ่ม ๆ ละ ประมาณ ๑๐ คน โดยมีอาจารย์อรพิน เล็ก เป็นผู้ดูแล เมื่อเด็กมาถึงที่วัดแล้วอาจารย์อรพิน จึงแจ้งให้ผู้เฒ่าผู้แก่ทราบถึงวัตถุประสงค์การมาเก็บข้อมูลครั้งนี้ จากนั้นได้แบ่งกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ตามจำนวนกลุ่มของเด็กคือ ๖ กลุ่ม และแยกย้ายเพื่อทำการสัมภาษณ์พูดคุยตามประเด็นต่าง ๆ ที่เตรียมมาและสิ่งที่ตนเองสนใจ

หลังจากสิ้นสุดการสัมภาษณ์แล้วได้รับการอธิบายจากอาจารย์อรพินว่าเด็กจะนำข้อมูลเหล่านี้ไปสรุปประมวลนำเสนอหน้าห้อง โดยวิธีใช้กระดานรูป ซึ่งกำหนดการนำเสนอข้อมูลเป็นอีกหนึ่งสัปดาห์หลังจากมาเก็บข้อมูลแล้ว เมื่อถึงวันนำเสนอ ผู้วิจัยได้รับเชิญจากอาจารย์อรพินให้มาร่วมสังเกตการณ์การนำเสนอการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน ซึ่งเมื่อไปสังเกตการณ์พบว่าเด็กสามารถวิเคราะห์ได้อย่างดี ถึงแม้ข้อมูลบางประการจะไม่ตรง แต่สิ่งที่เห็นได้ชัด คือกระบวนการเรียนรู้ของเด็ก

จากประสบการณ์ที่ได้สัมผัสหลักสูตรท้องถิ่นแล้วผู้วิจัยจึงได้นำร่างกระบวนการจัดเวทีประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีชีวิต ซึ่งเป็นกิจกรรมต่อเนื่อง และต่อยอดจากหลักสูตรท้องถิ่น นั่นคือประวัติชุมชนของเด็กหรือในเอกสารหลักสูตรท้องถิ่นส่วนใหญ่จะเป็นข้อมูลหรือข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เช่น ความเป็นมา ดำเนิน และ

เรื่องต่าง ๆ ในอดีต แต่สำหรับการทำเวทีประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตนั้นจะเน้นความคิดเห็น ความรู้สึกของผู้ไปศึกษาชุมชน และใช้ข้อมูลจากสามส่วนคือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต ตามหลักการที่ว่า เมื่อรู้ความเป็นมา อดีต, ความเป็นอยู่ (ปัจจุบัน) จะเข้าใจในความเป็นไป (อนาคต) ถ้าไม่รู้ความเป็นมา ไม่รู้ความเป็นอยู่ แล้วก็จะมีความเป็นไป ดังนั้นกระบวนการเวทีประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีชีวิตได้เริ่มจาก การคิดป้ายประกาศรับสมัครเด็กและเยาวชนที่สนใจเขียนเรียงความเรื่อง ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนหนองหล่ม โดยการเขียนเรียงความส่งจะต้องทำเป็นกลุ่ม ข้อมูลประกอบการเขียนจะประกอบด้วยสามส่วนคือ ประวัติชุมชนในอดีต สภาพของชุมชน และความคิดเห็นว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร

มีกลุ่มที่สนใจส่งเรียงความเข้าประกวดอยู่ ๕ กลุ่ม โดยคณะกรรมการตัดสินใช้เกณฑ์ตัดสินจากเรียงความ ๔๐ เปอร์เซ็น จากคณะกรรมการซึ่งผู้วิจัยและคณะได้เชิญมาเป็นกรรมการจำนวน ๑๐ ท่าน

หลังจากนั้นได้มีการจัดเวทีประวัติศาสตร์ชุมชนขึ้นที่ลานวัดหนองหล่ม เพื่อให้แต่ละกลุ่มได้นำเสนอข้อมูลและแสดงความคิดเห็นต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนว่าเป็นอย่างไร ซึ่งการนำเสนอดังกล่าวจะมีคะแนน ๖๐ เปอร์เซ็น จากคณะกรรมการ ๓๐ ท่าน ซึ่งมาจาก กรรมการหมู่บ้าน ๗ ท่าน (ตามจำนวนเขตในหมู่บ้าน) คณะกรร ๒ ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ๓ ท่าน แม่บ้าน ๓ ท่าน เยาวชน ๓ ท่าน ตัวแทนของแต่ละกลุ่ม ๆ ละ ๑ คน รวม ๕ คน และจากผู้เข้าร่วมเวทีประวัติศาสตร์ ๗ ท่าน

การจัดเวทีประวัติศาสตร์ชุมชนหนองหล่มได้เริ่มจากแต่ละกลุ่มได้นำเสนอข้อมูลและความคิดเห็นต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงแล้ว เมื่อจบการนำเสนอแล้ว คณะกรรมการแสดงความเห็น จากนั้นได้เชิญพ่อหลวงทอง ต้นสัก ซึ่งเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านหนองหล่ม และเป็นผู้รู้ในชุมชน เป็นวิทยากรชุมชนที่มีความรู้และความเข้าใจในประวัติของชุมชนเป็นอย่างดีมาขึ้นร่วมอภิปรายในประเด็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชนหนองหล่ม และท้ายสุดมีข้อเสนอแนะให้ทางโรงเรียนน่าจะมีการจัดเวทีชำระประวัติศาสตร์ชุมชนเพราะบางอย่างมีความคลาดเคลื่อน เมื่อปรับปรุงแล้วจะได้จัดทำเอกสาร หรือหนังสือของชุมชนต่อไป

สำหรับคณะกรรมการประกวดเรียงความและการนำเสนอประวัติศาสตร์ชุมชนนั้น คณะทำงานได้รวบรวมและนำผลการประกวดให้ผู้ใหญ่บ้านหนองหล่มประกาศเสียงตามสาย และมอบรางวัลให้กับทุกกลุ่มที่ร่วมกิจกรรมดังกล่าวในงานวันเด็กแห่งชาติ

ศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตชุมชน

จากข้อมูลที่ได้จากการจัดเวทีประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีชีวิตแล้ว ผู้วิจัยและคณะได้เห็นวิถีชีวิตของชุมชนบางส่วนแล้ว แต่ยังมีอีกหลายด้านหลายมุมมีเป็นวิถีชีวิตที่ควรศึกษาซึ่งจะสามารถนำมาใช้ทางการวางแผนดำเนินการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก สำหรับวิธีการศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตชุมชนได้แนวทางมาจากเกียรติศักดิ์ม่วงมีเรื่องการจัดการความขัดแย้ง โดยนำมาใช้เป็นแนวทางการจัดกิจกรรมศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตชุมชนประกอบด้วย

แผนที่ชุมชน แผนผังความสัมพันธ์ทางกายภาพ

ในวันอาทิตย์เวลาช่วงเช้าคือตั้งแต่เวลา ๐๘.๐๐ น. เป็นต้นไปเป็นเวลาที่ได้กลุ่มธนาคารต้นกล้า ได้นัดกันมาทำกิจกรรม โดยสมาชิกที่มาเป็นประจำประมาณ ๕ คน ได้แก่ ชาญณรงค์ ติ้ววรรณ อานนท์ ศรีวิชัย ศรายุทธ ตาสัก สุพจน์ อุตศักดิ์ และธีระกานต์ ตุ่นลัก แต่สำหรับช่วงเดือนพฤศจิกายน ๒๕๔๖ นี้ มีสมาชิกมากเป็นพิเศษเพราะได้มีการจัดกิจกรรมการทำแผนที่หมู่บ้านป่าปวย และบ้านหนองหล่ม โดยแต่ละคนจะมีกระดาษคนละแผ่น ปากกาหรือดินสอ คนละด้าม ยางลบ และไม้บรรทัดจะมีอยู่ที่ส่วนกลางสามารถยืมได้ การทำแผนที่หมู่บ้านเริ่มจากการให้นิรุฒ เมฆปรี ซึ่งมีความถนัดในการวาดรูปแนะนำการทำแผนที่หมู่บ้าน

เมื่อแต่ละคนมีความเข้าใจแล้วจึงได้ออกเดินทางโดยมีจักรยานของแต่ละคนเป็นพาหนะดูใจกันไปสู่จุดหมาย ซึ่งจะนัดกันตามเขตที่หมู่บ้านเรียกว่าป๊อก และให้แต่ละคนเดินสำรวจ ถนน เส้นทางเดิน ตำแหน่งบ้านคน สถานที่สำคัญแต่ละจุด แล้วให้แต่ละคนมาวาดรูปในกระดาษ ซึ่งปรากฏว่ามีเด็กที่วาดรูปเป็นและเข้าใจในการเขียนแผนที่ไม่กี่คน

ดังนั้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงให้คนที่ถนัดวาดรูปก็ให้วาดรูปและให้เด็กที่เหลือเข้าไปสำรวจตำแหน่งบ้าน บ้านเลขที่ ชื่อเจ้าของบ้าน แล้วนำมารวบรวมที่แผนที่ที่ร่างไว้ จากนั้นได้มีการคัดลอกแผนที่หมู่บ้านลงในบอร์ดกระดานใหญ่ของหมู่บ้าน ซึ่งทำให้หมู่บ้านได้ใช้ประโยชน์จากแผนที่หมู่บ้านที่เด็กจัดทำขึ้น

เมื่อได้ทบทวนการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวพบประเด็นที่น่าสนใจคือ สิ่งที่ได้เป็นแผนที่หมู่บ้านซึ่งเป็นเพียงแผนที่ทางกายภาพ แต่สิ่งที่ยังขาดและอาจมีความสำคัญยิ่งกว่านั้นคือ แผนที่ทางกายภาพ เช่น ความสัมพันธ์เครือญาติ แผนที่ปราชญ์ แผนที่ผู้นำ แผนที่แสดงครุภูมิปัญญา เป็นต้น และทีมงานได้เลือกในการจัดกิจกรรมการทำแผนที่ทางวัฒนธรรม คือ การหาความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และวงจรวิถีชีวิตในรอบ ปี

เครือญาติ แผนผังความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องทุนทางสังคมซึ่งประเด็นของความเป็นเครือญาตินับว่าเป็นทุนทางสังคมลักษณะหนึ่งที่ถือว่ามีความสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งความเป็นเครือญาติมักพบได้ในชนบท ดังนั้นสมมติฐานของผู้วิจัยจึงอยู่ที่ว่าชาวบ้านหนองหล่มมีลักษณะความเป็นเครือญาติมากน้อยเพียงไร และจะสามารถนำคุณลักษณะความเป็นเครือญาติดังกล่าวมาใช้ประโยชน์การสร้างความร่วมมือในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กได้อย่างไร

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษาความเป็นเครือญาติได้รับการมีแนวทางจากเครื่องมือโครงการ การจัดการความขัดแย้ง ของพระเกียรติศักดิ์ ม่วงมิตร วิธีการคือการสอบถามชาวบ้าน โดยเริ่มจากหนึ่งครอบครัวและขยายไปทั่วชุมชน ซึ่งคำถามเป็นคำถามง่าย ๆ ซึ่งเริ่มจากถามว่า ท่านมีพี่น้องกี่คน ใครบ้าง ใครบ้างมีครอบครัว

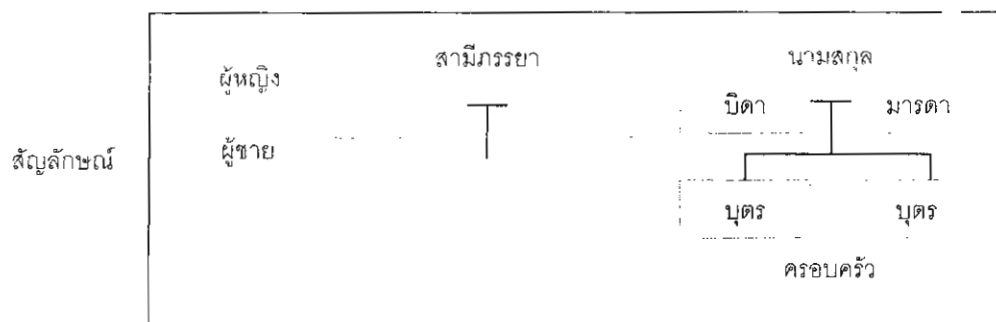
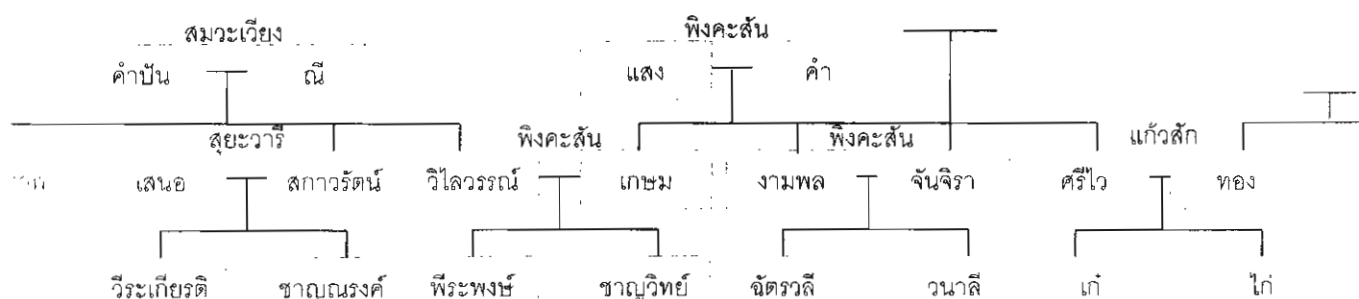
เขาแต่งงานกับใคร มีลูกกี่คน พ่อชื่ออะไร แม่ชื่ออะไร ซึ่งการถามต่อไปเรื่อย ๆ จะทำให้เห็นภาพการเชื่อมโยงกันเป็นเครือญาติดังตัวอย่าง -

กรณีตัวอย่าง เริ่มจากการถาม นายเกษม ฟังคะสัน มีข้อมูลดังนี้ ภรรยาชื่อ วิไลวรรณ มีลูกชายสองคน คือ ชาญวิทย์ และพีระพงษ์ ครอบครัวนี้นามสกุล ฟังคะสัน นายเกษม มีพี่น้อง อีก สองคน คือ นายงามพล และนางศรีไว มีพ่อชื่อนายแสง มีแม่ชื่อ นางคำ

ส่วนนางวิไลวรรณ มีพ่อชื่อนายคำป็น แม่ชื่อนางณี มีพี่น้องอีกสองคน คือ นางสาววรรณ์ และนางสาวสุภาพ นางสาววรรณ์ มีสามีชื่อนายเสนอ มีลูกชายสองคนชื่อ วีระเกียรติ และชาญณรงค์ ครอบครัวนามสกุล สุยะวาริ ส่วนนางสาวสุภาพ ยังไม่แต่งงาน

นายงามพล (น้องชายนายเกษม) มีภรรยาชื่อนางจันจิรา มีลูกสาวสองคนคือ วนาลี และฉัตรวลี ครอบครัวนามสกุล ฟังคะสัน

นางศรีไว (พี่สาวนายเกษม) มีสามีชื่อนายทอง มีบุตรชายหนึ่งคนชื่อไก่อ มีบุตรสาวชื่อ เก้

จากกรณีดังกล่าวถึงแม้ว่าจะถามเพียงคนเดียวแต่ได้ขยายความเชื่อมสัมพันธ์ไปเป็นสามครอบครัวแล้ว ดังนั้นเมื่อทำการสอบถามไปเรื่อย ๆ จะพบสายสัมพันธ์ความเป็นเครือญาติในชุมชน

การเข้าไปสอบถามนั้นได้ใช้เวลาภาคกลางคืนเพราะเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านกลับจากทำงานและอยู่บ้านก่อนเดินทางได้มีการประชุมวางแผนว่าจะกำหนดไปสอบถามที่บ้านของใคร โดยมีคุณสมบัติเบื้องต้นว่าน่าจะเป็นที่มีญาติเยอะ และรู้จักคนที่เป็นเครือญาติได้อย่างถูกต้อง

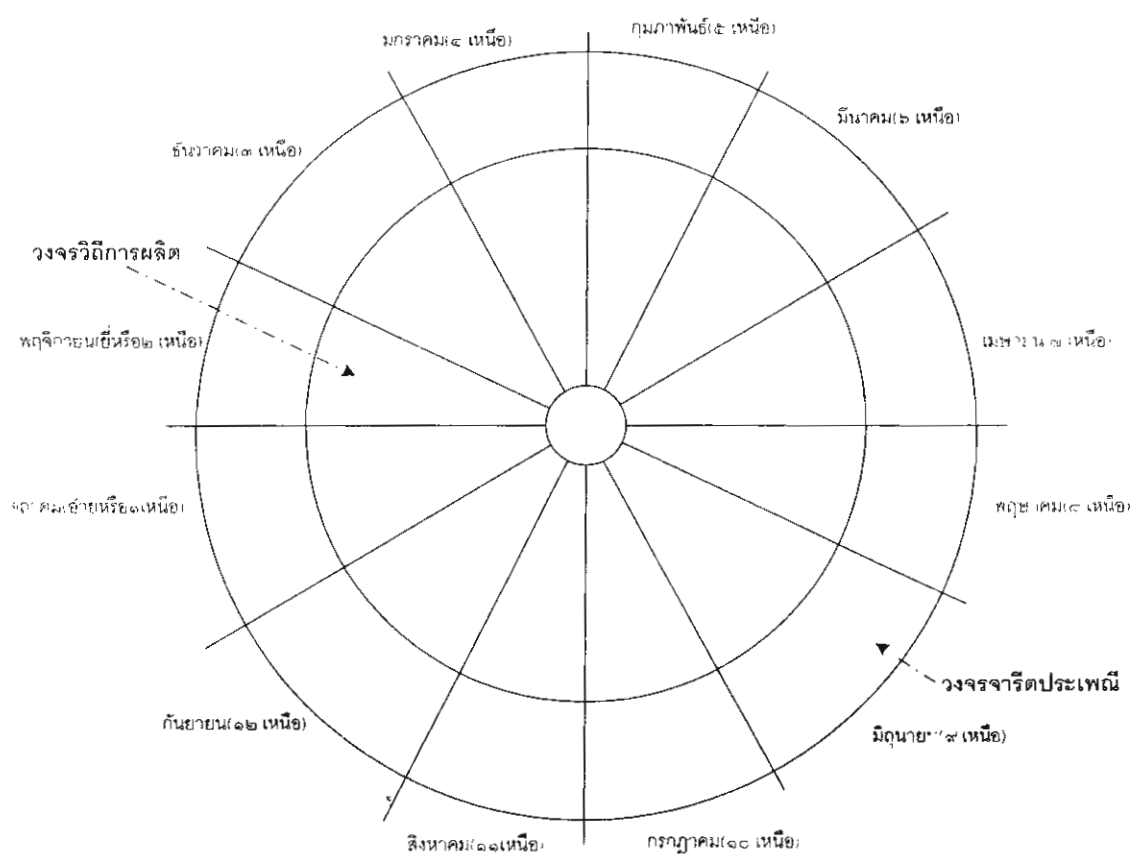
การเดินทางใช้วิธีการเดินเท้าเป็นขบวนเพราะจำนวนสมาชิกที่ไปแต่ละครั้งไม่ต่ำสิบคน ซึ่งได้มีการแบ่งหน้าที่สำคัญหรือหน้าที่หลัก คือ ฝ่ายสอบถาม และฝ่ายบันทึก โดยการสลับกันถาม การใช้เวลาเข้าไปเก็บข้อมูลโดยการสอบถามให้ทั่วถึงทั้งหมดใช้เวลา ๑ ชั่วโมง

จากนั้นผู้วิจัยและแกนนำเด็กซึ่งได้แก่นิรุฒ เมฆโปธิ และศรายุทธ ตาสัก ได้นำข้อมูลซึ่งได้อยู่ในกระดาดรูป ๑ แผ่นมาเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยใช้เวลาการเชื่อมโยง ๑ ชั่วโมงในชุดเดียว/แผ่นเดียวเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ ได้ใช้เวลาสองอาทิตย์จึงสำเร็จเป็นผังความสัมพันธ์ทางเครือญาติ

วงจรชีวิตในรอบปี

ความสนใจของเด็กและผู้วิจัยที่ได้รับการจุดประกายจากพระครูวรกิจจานุยุจาเจ้าอาวาสวัดหนองหล่ม นั่นคือ ในหนึ่งปี หรือ ๑๒ เดือน ชาวบ้านเขามีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร ซึ่งการจะเข้าไปสืบค้นข้อมูลจะต้องมีการวางแผนและหาเครื่องมือสืบค้น

เครื่องมือสืบค้นได้ถูกออกแบบอย่างเด็ก ๆ และเหมาะสมสำหรับเด็ก ๆ โดยทำเป็นวงกลม มี ๑๒ ช่อง แล้วเขียนเดือนทั้ง ๑๒ เดือนลงไปในช่วง จากนั้นทำวงกลมวงเล็กรองลงมาสำหรับเป็นช่องเติมข้อมูล ซึ่งเรียกว่าวงกลมวงเล็ก วงจรวิถีการผลิต และทำวงกลมวงเล็กสุดหนึ่งวง สำหรับเติมข้อมูลเช่นกัน เรียกว่า วงจรจาริตประเพณี ดังตัวอย่าง

เมื่อได้เครื่องมือเก็บข้อมูลแล้วได้มีการนัดสมาชิกที่จะไปลงเก็บข้อมูลมาซักซ้อม เตรียมคำถาม และกำหนดบุคคลที่จะไปถาม ซึ่งจะต้องมีลักษณะที่รู้และเข้าใจในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี ซึ่งสมาชิกได้เลือก พระครูวรกิจจานุยุต (เจ้าอาวาสวัดหนองหล่ม) พ่อหนานขันแก้ว สุทธдук (มัคทายกวัด) พ่อหลวงก่อง คันสัก (ผู้รู้ในชุมชน) พ่อน้อยมา ผดุงสัก (ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน) และสุดท้ายได้กำหนดวันเวลาเดินทางไปเก็บข้อมูล

วันนัดหมายกันในสมาชิกคือเวลา ๘ โมงเช้าของวันอาทิตย์ ซึ่งมีสมาชิกลบสลับคนออกเดินทางไปเก็บข้อมูลโดยมีสรายพุทธ ตาสัก และพรวิรัตน์ ชาวสัก เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบกลุ่ม

เวลาที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ๓ ครั้ง และครั้งที่สี่เป็นการรวบรวมข้อมูลใส่ในช่องแต่ละช่อง เมื่อทำข้อมูลเสร็จแล้ว พระครูวรกิจจานุยุต (เจ้าอาวาสวัดหนองหล่ม) ท่านเอื้อเพื่อเป็นผู้ตรวจทาน และให้ข้อมูลเพิ่มเติม

กระบวนการสืบค้นภูมิปัญญาส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

ผู้วิจัยได้ศึกษาภูมิปัญญาที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็กนั้นพบว่าในชุมชนนั้นมีมากมาย แต่ได้ทำการเลือกสืบค้นในหมู่บ้านหนองหล่ม ซึ่งเป็นของใกล้ตัว และตั้งสมมติฐานว่าน่าจะมีการใช้ภูมิปัญญาเหล่านี้ส่งเสริมพัฒนาการเด็กอยู่ ซึ่งได้แก่ ของเล่น อาหาร ขนมหยา รักษารโรค นิทานพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก

การสืบค้นภูมิปัญญาดังกล่าวนี้ได้มีนายพรรัตน์ แสนสัก ประธานเยาวชนบ้านหนองหล่ม ซึ่งมีความสนใจภูมิปัญญาเหล่านี้จึงอาสาที่จะไปเก็บข้อมูลโดยมีสมาชิกเป็นกลุ่มเด็กผู้หญิงจำนวน ๗-๑๐ คน ไปเป็นสมาชิกเก็บข้อมูล

ในการเตรียมการเพื่อเก็บข้อมูลได้นัดสมาชิกลานั่งตกลงร่วมกันว่าสนใจจะสอบถามอะไร จะถามอย่างไร ถามใคร เวลาเดินทาง เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับการเตรียมการในการเก็บข้อมูลประเภทอื่นๆ ที่ผ่าน

หลังจากที่สมาชิกทั้งหมดลงพื้นที่และเก็บรวบรวมข้อมูลมาและอภิปรายร่วมกันพบว่า นิทานพื้นบ้าน และเพลงกล่อมเด็ก ไม่ค่อยได้พบเห็นอาจเป็นเพราะไปถามชาวบ้านไม่ครอบคลุม ส่วนรักษารโรคส่วนใหญ่จะใช้ยาสมัยใหม่ และไปหาหมอในโรงพยาบาล หรือคลินิก ในส่วนของภูมิปัญญาประเภทขนม นั้นเด็กจะนิยมนานขนมสมัยใหม่มากกว่าขนมพื้นบ้าน ส่วนอาหารนั้นยังเป็นการทานอาหารพื้นบ้านเป็นส่วนใหญ่ และสำหรับของเล่นนั้นพบว่ามีการทำของเล่นให้ลูกหลานของตนเองยังน้อยอยู่ จะมีบ้างประปราย ส่วนใหญ่จะเป็นของเล่นสมัยใหม่ มีมีราคาไม่แพงนัก สีสันสดสวยดึงดูดใจเด็ก หาซื้อง่าย เป็นต้น

แต่สิ่งที่สมาชิกและผู้วิจัยพบคือธรรมชาติของเด็กกับของเล่นและการเล่นยังเป็นของกลุ่มกันถึงแม้ว่ารูปแบบ หน้าตาในของเล่นอาจจะเปลี่ยนไปบ้างและวิธีการเล่นยังคงเดิม เช่น นิยมการเล่นเป็นกลุ่ม ดังนั้นหากมี

การบูรณาการสื่อภูมิปัญญาควบคู่กับสื่อสมัยใหม่เพื่อพัฒนาเด็กแล้ว สื่อประเภทของเล่นน่าจะสามารถนำไปปรับประยุกต์เข้ากับความรู้อื่น ๆ ได้ ซึ่งได้มีตัวอย่างพื้นที่อื่น ๆ ทดลองทำแล้วได้ผล เช่น กลุ่มอัยซอนหลาน ที่อำเภอเม็ววาง เชียงใหม่ กลุ่ม ผ ผู้เฒ่า คนเฒ่าคนแก่บ้านป่าแดด แม่สรวง เชียงราย เป็นต้น

ความรู้ที่ไปสืบค้นดังกล่าวเป็นความรู้ที่มาจากบ้าน (ชุมชน) แต่ยังขาดการศึกษาองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนากับความรู้ทางสถาบันโรงเรียน ซึ่งผู้วิจัยใช้คำว่าความรู้สมัยใหม่ หรือความรู้สากล ซึ่งความรู้ทั้งสองส่วนนั้นผู้วิจัยได้คัดเลือกมาเฉพาะที่สำคัญ และสามารถนำมาบูรณาการใช้ส่งเสริมพัฒนาการเด็กได้ ในการคัดเลือกองค์ความรู้ดังกล่าวได้ใช้วิธีการศึกษาเอกสารต่าง ๆ ทั้งงานวิจัย หนังสือ เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

การจัดเวทีเชิงปฏิบัติการจัดทำแผนส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

ในการวางแผนเตรียมการจัดทำแผนชุมชนว่าด้วยแผนส่งเสริมพัฒนาการเด็กเป็นมติใหม่ของชุมชน เพราะที่ผ่านมาเคยแต่เป็นแผนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน แผนพัฒนาเศรษฐกิจ แต่แผนพัฒนาเด็กยังไม่ค่อยได้พูดถึง เมื่อมีการประชุมประชาคมและประชุมหมู่บ้าน ได้มีการเสนอแผนการพัฒนาเด็กไป แต่ยังไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร

แต่เมื่อมีแนวทางของโครงการที่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้มาจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็กแล้วถือว่าเป็นมติใหม่ของชุมชน ผู้วิจัยและคณะจึงมีการเตรียมการวางแผนเป็นลำดับ คือ

การจัดเวที “เด็กดี”

เป็นโอกาสที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วมอบรมเรื่องเกี่ยวกับการประเมิน ซึ่งคณะวิทยากรมีอาจารย์บัญชา แก้วส่อง เป็นหัวหน้าได้เลือกโครงการวิจัยความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กเป็นพื้นที่ตัวอย่าง ซึ่งได้มีการจัดให้ชาวบ้านได้มาร่วมคิดร่วมกัน โดยการเข้าไปชุมชนประกอบด้วย พระที่เข้าร่วมอบรมจำนวน ๑๐ รูป และผู้ที่สนใจอีก ๕-๘ คน เข้าไปจัดเวทีกับชุมชนโดยการตั้งประเด็นพูดคุยเกี่ยวกับเด็ก ซึ่งหากวิเคราะห์แล้วเป็นการจัดเวทีที่ใช้กระบวนการทางอริยสัจมาใช้ โดยตั้งคำถามถึงสถานการณ์ปัญหาเกี่ยวกับเด็กปัจจุบัน ซึ่งก็ได้พบปัญหาต่าง ๆ มากมาย อาทิ พ่อแม่ไปทำงานนอกบ้าน มีเวลาที่ไม่เพียงพอต่อลูก เด็กปัจจุบันว่าอยากสอนยาก จู้โรค จู้เกียง ไม่ค่อยช่วยงานพ่อแม่ทำ เอาแต่ดูโทรทัศน์ เป็นต้น

ต่อมาได้มีการตั้งประเด็นพูดคุยว่าเด็กดีในความหมายของแต่ละคนเป็นอย่างไร ซึ่งทำให้แต่ละคนคิดและแสดงทัศนะที่เหมือนกันบ้าง ต่างกันบ้าง แต่โดยสรุปคือ ช่วยพ่อแม่ทำงาน ตั้งใจเรียน ขยัน อ่อนน้อมถ่อมตน ว่านอนสอนง่าย เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยจึงได้แนวทางการข้อมูลดังกล่าวซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “นิโรธ” คือสภาพปัญหาทุเลา ทำให้ดีขึ้น หรือแก้ปัญหาได้ นำมาเป็นข้อมูลเพื่อจัดเวทีเชิงปฏิบัติการว่าด้วยแผนส่งเสริมพัฒนาการ

เด็ก ซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างมากทางพระพุทธศาสนาเรียกขั้นตอนนี้ว่า “มรรค” คือ แนวทาง-แผนปฏิบัติการ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญยิ่งของโครงการวิจัยดังกล่าวด้วย

การคืนข้อมูลชุมชน

ในระหว่างการเตรียมการเพื่อจัดเวทีจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็ก นั้น ผู้วิจัยได้มีโอกาสนำเสนอข้อมูลที่ผ่านมาให้กับชุมชนเป็นรูปแบบการคืนข้อมูลโดยใช้ช่องทางที่ชาวบ้านมาทำบุญที่วัด ซึ่งใช้เวลาประมาณ ๑๐ นาทีเป็นการบอกกล่าวสิ่งที่ผ่านมาทำอะไรมาบ้าง ทำไมถึงต้องทำเรื่องส่งเสริมพัฒนาการเด็ก และมีกิจกรรมต่อไปอย่างไร

การประชุมเชิงปฏิบัติการจัดทำแผนเพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็กได้จัดขึ้นที่โรงเรียนวัดหนองหล่ม มีคณะครูที่เกี่ยวข้องกับเด็กปฐมวัย มีผู้ปกครองเด็กปฐมวัยและเด็กประถมต้น (ป.๑) ผู้นำชุมชน ผู้อำนวยการ โรงเรียนวัดหนองหล่ม (อาจารย์สุวัฒน์ ญาณโค) ตัวแทนวัดหนองหล่ม (พระมหานิเทศ) รวมจำนวน ๓๐ กว่าท่านเข้าร่วมประชุม

ในการประชุมชุมชนดังกล่าวได้ระดมความคิดเห็นแนวทางการทำงานร่วมกันระหว่างบ้านวัด และโรงเรียน ซึ่งที่ผ่านมาเป็นเพียงต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำ เวลาที่ผู้ปกครองมาประชุมก็คือสิ้นปีการศึกษา และส่วนใหญ่ผู้ปกครองก็เป็นเพียงมาส่งบุตรหลานของตนเองเท่านั้น

ดังนั้นการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพจะต้องมาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ซึ่งแนวทางการดำเนินสร้างการมีส่วนร่วม และแนวทางการสร้างแผนส่งเสริมพัฒนาการเด็ก มี ๔ ลักษณะกิจกรรมใหญ่ ๆ ได้แก่ การก่อตั้งชมรมผู้ปกครอง การจัดสื่อสร้างสรรค์เด็ก การจัดกิจกรรมอาสาพัฒนาเด็ก และการจัดกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์

เมื่อได้แนวทางดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยจึงได้นำแนวทางดังกล่าวไปปรึกษากับศูนย์ประสานงานสถาบันโพธิ์ยาธัย วัดสวนดอก เชียงใหม่ และนำเสนอรายงานการดำเนินการของกิจกรรมโครงการในเวทีเครือข่ายสี่สถาบัน ซึ่งหลังจากได้นำเสนอรายงานแล้วได้มีการขยายการทำงานเพื่อสร้างแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชน และการดำเนินการตามแผนที่ได้วางไว้

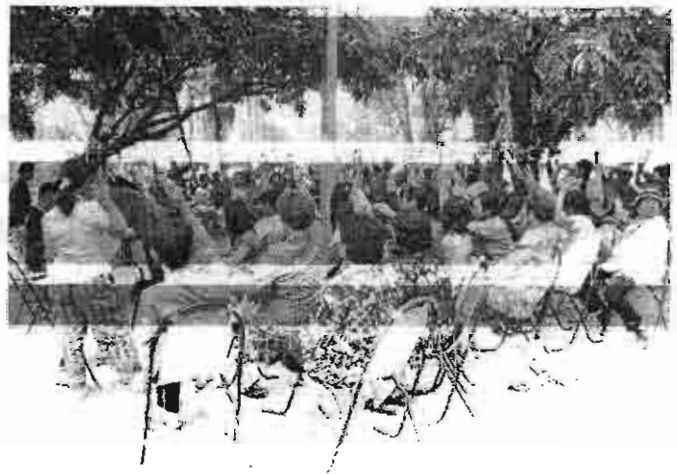
ช่วงที่สอง กระบวนการศึกษาและพัฒนาในรูปแบบความร่วมมือของชุมชน

เนื่องจากความล่าช้าของการส่งเอกสารรายงานทำให้การทำงานระยะที่สอง (Phaes ๒) ค่าใช้จ่ายขาดความต่อเนื่อง ทำให้กลุ่มเป้าหมายได้เปลี่ยนไป ทำให้มาพบพบว่าความหวังที่ว่าไม่อิงตำราเฉพาะตัวเกินไปได้ เพราะเด็กระดับประถมต้น หรือเด็กประถมปลายก็สามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ได้ สิ่งนี้เป็นการดำเนินการกิจกรรมในระยะต่อมาเป็นการดำเนินงานส่งเสริมพัฒนาการของเด็กทั่วไปซึ่งมีกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

๑. กลไกการขับเคลื่อนกิจกรรม

๑.๑ กลไกชมรมผู้ปกครอง

ชมรมผู้ปกครองเกิดจากการพัฒนากระบวนการทางความคิดของคณะทำงาน และผู้ปกครองตลอดจนผู้เกี่ยวข้อง ในระยะเวลาการทำงานโครงการวิจัยระยะที่ ๑ และเห็นว่าสภาพปัญหามีความไม่ต่อเนื่องและปัญหาทั่วโลกต่างไม่ชัดเจน ซึ่งมีถึงศึกษาหลักการตามยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยเพื่อประโยชน์การพัฒนาสังคม วิจัยทางการศึกษา (ความเข้มแข็งระบบ ร่วมกันจัดโรงเรียน โดย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนัก

ทำให้อุปกรณ์ทางการศึกษาต่าง ๆ ของโรงเรียนได้รับการดูแลรักษา

มหาวิทยาลัย) และ (รายงานการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนโยบายและแผนการศึกษา โดย กัญญา เวชยัน) พบว่าการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองมีผลอย่างมากต่อการจัดการศึกษา จัดปัจจุบันพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้นจึงได้มีการทดลองกับระดมผู้ปกครองจัดตั้งกลุ่ม/ชมรม ซึ่ง "ชมรมผู้ปกครอง" โดยมีโครงสร้างกลุ่มประกอบด้วย

๑. ประธานกลุ่ม นายประดิษฐ์ เจริญศักดิ์
๒. รองประธานกลุ่ม นางวิไลวรรณ ถึงละสัน
๓. เลขาคู่ม นางพิสมัย สีโอใจ
๔. ภาเรญญิกกลุ่ม นางสการันต์ สุขะวารี
๕. คณะกรรมการกลุ่ม นางจันทร์ฟอง ภิพยัคฆ์
- นางสงกนสง อุตระศักดิ์
๖. ที่ปรึกษากลุ่ม พระครูวรกิจจานุยุค

พระมหากษัตริย์ ปณฺทิต

อาจารย์สุวัฒน์ ญาณะโค

อาจารย์อรพิน เล็ก

ในระหว่างที่ผ่านมามีผู้ปกครองได้มีกิจกรรมต่าง ๆ ประกอบ

๑.๑.๑ ประชุมผู้ปกครอง จำนวน ๓ ครั้ง ประกอบด้วย

- ประชุมวันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๕๗
- ประชุมครั้งที่ ๒ วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗
- ประชุมครั้งที่ ๓ วันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๕๗

๑.๑.๒ เข้าร่วมกิจกรรมค่ายครอบครัว

- ครั้งที่ ๑ วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗ จัดที่โรงเรียนวัดหนองหล่ม
- ครั้งที่ ๒ จัดกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ วันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๕๗ จัดที่สระน้ำบ้านสันตอ

๑.๑.๓ เข้าร่วมกิจกรรมทัศนศึกษา

- ทัศนศึกษา ณ สวนสัตว์เชียงใหม่ วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๗

๑.๒ กลไกทีมธนาคารต้นกล้า

กลุ่มธนาคารต้นกล้า คือกลุ่มเด็กที่อยู่ในชุมชนบ้านหนองหล่ม ก่อตั้งเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๔๔ เพื่อศึกษาเรียนรู้ชุมชน และมีบทบาทสำคัญในกิจกรรมโครงการวิจัย ในฐานะเป็นกลไก/ทีมงาน ของโครงการ ซึ่งพอประมวลบทบาทได้ดังนี้

- คณะทำงานเตรียมการ คือเตรียมการในกิจกรรมต่าง ๆ
- ผู้ดำเนินกิจกรรม คือเป็นผู้จัดกิจกรรม
- ผู้ติดต่อประสาน
- พี่เลี้ยงเด็กเล็ก

๑.๓ กลไกคณะทำงานเฉพาะกิจ (กิจกรรม)

กลไกคณะทำงานเฉพาะกิจเป็นเพียงหนึ่งในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ เป็นคณะทำงานที่ไม่เป็นทางการแล้วแต่กรณีและความเหมาะสมของกิจกรรมนั้น ๆ โดยทั่วไปมักจะประกอบด้วยหน้าที่ต่างๆ อาทิ

๑.๓๑ การติดต่อประสานงาน โดยทั่วไปมักจะเป็นหน้าที่ของ นางวิไลวรรณ พิงคะสัน และนางสาวรัตน์ สุขะวาริ เนื่องจากเป็นผู้ปกครองของเด็กและเป็นสมาชิกแม่บ้าน ดังนั้นจึงมีความเหมาะสมติดต่อกับชุมชน

ไม่ว่าจะเป็นการติดต่อกลุ่มแม่บ้านในการขอความร่วมมือการทำอาหารบ้าง การยืมของแม่บ้านบ้าง การประสานงานกับชุมชน กับกลุ่มผู้ปกครองบ้าง เป็นต้น

๑.๓.๒ การเตรียมการ ไม่ว่าจะเป็นการเตรียมการด้านสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ การจัดกิจกรรม เสริมสำหรับเด็ก ซึ่งมักจะเป็นหน้าที่ของสมาชิกธนาคารต้นกล้า และคณะกรรมการนักเรียนโรงเรียนวัดหนองหล่ม

๑.๓.๓ การจัดการบัญชีการเงิน มักจะเป็นหน้าที่ของนางสกาวัฒน์ สุยะวาริ และอาจารย์อรพิน เลิศลัก

๑.๓.๔ การติดตามความเคลื่อนไหว และการจัดกระบวนการ เป็นหน้าที่ของหัวหน้านักวิจัย (พระมหาบันเท็ง)

๑.๓.๕ การสรุปประเมินกิจกรรม เป็นการสรุปบทวนในแต่ละกิจกรรมที่จัดหลังจากการจัดกิจกรรมเสร็จ ซึ่งเป็นการประเมินในส่วน of คณะทำงาน และการสรุปเอกสาร โดยเป็นหน้าที่ของพระมหาบันเท็ง ปณฺทิตโตและศรายุทธ ตาสัก

คณะทำงานเฉพาะกิจปรึกษาหารือการเตรียมการจัดค่ายครอบครัว

๒.กิจกรรมสร้างความร่วมมือของบ้าน วัด โรงเรียน (บวร.)

๒.๑ กิจกรรมค่ายครอบครัวสัมพันธ์

การสร้างสัมพันธ์โดยจัดค่ายครอบครัวนั้นเป็นคำริและตกลงกันระหว่างทีมงานวิจัยและชมรมผู้ปกครองเพื่อเป็นการสร้างกิจกรรมระหว่างองค์กรทั้ง ๓ คือ บ้าน วัด โรงเรียน ที่ประชุมได้กำหนดวันศุกร์ที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๗ เป็นวันจัดโดยมีการเตรียมการเป็นขั้นตอนดังนี้

๒.๑.๑ การประชุมปรึกษาหารือคณะทำงาน

ก.การประชุมเตรียมการครั้งที่ ๑ เกี่ยวกับการเสนอแนวคิดการจัดค่ายครอบครัว โดยอาจารย์อรพิน เล็ก ได้เสนอในรูปแบบ Day Camp ซึ่งทางโรงเรียนได้เคยจัดกิจกรรมนี้ให้นักเรียนระดับประถม ๑ - ๔ ตามแนวคิดระยะแรกจะจัดกิจกรรมเล็ก ๆ สำหรับเด็กอนุบาล แต่เมื่อได้มีการปรึกษากับที่ประชุมเห็นว่า

- น่าจะจัดรวมกันกับนักเรียนชั้นประถม ๑ และสองด้วย
- ควรเชื่อมกิจกรรมให้คนของ ๓ องค์กรมาร่วม
- กิจกรรมควรสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น ๆ เช่น ติดต่อวิทยากรกระบวนการค่ายเด็กจากกลุ่มเยาวชนไปงคำ ติดต่อครูและนักเรียนอนุบาลในเขตตำบลที่สนใจเข้าร่วม

- ควรมีการเตรียมกระบวนการเรียนรู้ให้กับเด็กทั้งก่อนกิจกรรม ระหว่างกิจกรรม และหลังกิจกรรมด้วย

ข. การประชุมเตรียมการครั้งที่ ๒ เป็นการปรึกษาหารือเกี่ยวกับการเตรียมการและการแบ่งหน้าที่ ซึ่งการประชุมครั้งนี้ประกอบด้วย

- คณะครู อนุบาล คือครูอรพิน ครูประณม ๑-๒ คือครูวิวรรณ และอาจารย์สุวัฒน์ ญาณะโค ครูใหญ่โรงเรียนวัดหนองหล่ม
- นักวิจัย (พระมหาบันเทิง ปณฺทิตโต)
- คณะกรรมการนักเรียน ๑๐ ท่าน
- ตัวแทนกลุ่มธนาคารต้นกล้า ๒ ท่าน
- ตัวแทนผู้ปกครองจำนวน ๕ ท่าน

ค. การประชุมเตรียมการครั้งที่ ๓ เป็นการประชุมชี้แจงและขอความคิดเห็นผู้ปกครอง (ชมรมผู้ปกครอง) ตลอดจนการแบ่งหน้าที่การทำงาน โดยนัดวันเตรียมการ คืออาทิตย์ที่ ๘ กุมภาพันธ์ เป็นวันเตรียมสถานที่ และวันจัดค่ายในวันศุกร์ที่ ๑๓ กุมภาพันธ์

๒.๑.๒ การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ โดยแบ่งตามความเหมาะสม

- ผู้ปกครองที่เป็นพ่อบ้านรับผิดชอบเตรียมสถานที่และได้ประสานงานกับกลุ่มผู้สูงอายุในการจัดเตรียมตกแต่งสถานที่ และได้รับการอนุเคราะห์อุปกรณ์ตกแต่งสถานที่จาก Node สกฯ. ภาคเหนือ และอุปกรณ์บางส่วนจากวัดหนองหล่ม
- ผู้ปกครองที่เป็นแม่บ้านประสานงานและเตรียมการเกี่ยวกับอาหารและรับผิดชอบการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ (ตามเนื้อหาการเรียนรู้)
- คณะกรรมการนักเรียนและนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ รับผิดชอบเป็นพี่เลี้ยงเด็กตลอดงาน
- ผู้สูงอายุเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้(ตามฐาน) และมีส่วนในการจัดเตรียมสถานที่และการแนะนำวิธีการ/พิธีกรรมต่าง ๆ
- คณะครูและภารโรง เป็นผู้ช่วยเหลือทุกกระบวนการ โดยเฉพาะครูวิวรรณ ครูประจำชั้นประถม ๑-๒ และครูอรพิน ครูประจำชั้นอนุบาล ๑-๒ ส่วนภารโรงภาระหนักอยู่ที่การเตรียมสถานที่และการเก็บของเมื่อเสร็จสิ้นงานค่าย
- นักวิจัย เป็นผู้จัดการกระบวนการ และติดตามความเคลื่อนไหว และสรุปกระบวนการค่าย

- นักเรียนอนุบาล-นักเรียนประถม ๑-๒ เป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการเรียนรู้ค่าย ซึ่งครูประจำชั้นได้มีการเตรียมการเรียนรู้ของนักเรียนก่อนเข้าค่าย เช่น การเรียนรู้เรื่องขนมในท้องถิ่น เป็นต้น นอกเหนือจากเด็กอนุบาลและประถม๑-๒แล้ว ยังมีนักเรียนชั้นอื่น ๆ เข้ามาสมทบอีกเกือบทั้งหมดของโรงเรียนก็ได้เพราะเมื่อจัดกิจกรรมได้ระยะหนึ่งครูประจำชั้นแต่ละชั้นได้ให้นักเรียนชั้นของตนเข้าร่วมกิจกรรมด้วย

- ผู้นำชุมชน ได้เข้าร่วมกิจกรรมโดยทั่วกัน ประกอบด้วย พระครูวรกิจจานุยุต คณะกรรมการการศึกษาและเจ้าอาวาสวัดหนองหล่ม ได้มาเป็นประธานพิธีได้กล่าวเปิดพิธีและร่วมกิจกรรมค่ายในภาคเช้า ผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ทั้ง ๓ หมู่บ้าน คือบ้านป่าปวย บ้านหนองหล่ม และบ้านป่าบง มาร่วมเป็นเกียรติในกิจกรรมค่าย ตลอดจนแกนนำหมู่บ้านอีกหลายท่าน เช่น ลุงคณิต สุระยาสัก ประธานป่าชุมชน ลุงสุวิทย์ เครือจินดา ประธานกลุ่มเกษตรพัฒนา ลุงชูชีพ วงศาสัก ประธานกลุ่มออมทรัพย์หนองหล่ม เป็นต้น ได้มาให้กำลังใจกิจกรรมค่าย

- กลุ่ม/หน่วยงาน/เครือข่ายอื่น ๆ มาร่วมกิจกรรม เช่น

- เครือข่ายพระสงฆ์และพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ มีพระอธิพัฒน์ พระธวัชชัย พระมหาปัญญา พระดี มาร่วมเป็นวิทยากรสมทบ
- เยาวชนจากศูนย์การเรียนรู้วัดโป่งคำ เป็นวิทยากรถ่ายทอดภูมิปัญญาซ่อมผ้าสี่ธรรมชาติ และทำหน้าที่เป็นวิทยากรจัดกระบวนการค่ายตลอดรายการ
- เครือข่าย Node สกว. จากสถาบันหริภุญชัย ลำพูน และสถาบันโพธิยาลัย เชียงใหม่ มาเป็นพี่เลี้ยงให้กับนักวิจัยและให้ข้อคิดเห็นการทำงาน
- ครูสอนอนุบาลโรงเรียนจำบอนได้นำเด็กนักเรียนอนุบาลมาร่วมกิจกรรมอีกจำนวน ๒๐ คน

๒.๑.๓ การดำเนินการ “ค่ายครอบครัวสัมพันธ์” ซึ่งมีกำหนดการและเนื้อหาการเรียนรู้ค่ายครอบครัวดังนี้

กำหนดการและกิจกรรม

09.00 น.	ไหว้พระสวดมนต์ กล่าวต้อนรับ
09.10 น.	ผู้ดำเนินงานกล่าวความเป็นมาและกำหนดการ
	พระครูวรกิจจานุยุตกล่าวเปิดงาน

09.20 น.	กีฬานันทนาการ เช่น ม้า ก้านกล้วย เว็รอบวง
09.40 น.	เวียนฐานการเรียนรู้
11.30 น.	รับประทานอาหาร (เดินเลือกอาหารตามฐานอาหาร)
12.00 น.	ประชุมชมรมผู้ปกครอง
13.00 น.	สรุปกิจกรรมตามฐาน
13.30 น.	มอบของที่ระลึกแด่วิทยากรและเด็กมอบการ์ดวันแห่งความรัก
14.00 น.	พิธีปิด
14.20 น.	ทีมงานสรุปกิจกรรม

เนื้อหาการเรียนรู้

■ ฐานขนมครก	โดย	แม่บ้านหนองหล่ม
■ ฐานน้ำผลไม้	โดย	แม่บ้านหนองหล่ม
■ ฐานส้มตำ	โดย	แม่บ้านหนองหล่ม
■ ฐานไข่ทอด	โดย	แม่บ้านหนองหล่ม
■ ฐานขนมปัง	โดย	แม่บ้านหนองหล่ม
■ ฐานการข้อมสัทธิธรรมชาติ	โดย	กลุ่มเยาวชนฮักเมืองน่าน วัดโป่งคำ อ.สันติสุข

๒.๑.๔ สรุปวิเคราะห์กระบวนการจัดเนื้อหาการเรียนรู้

การเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยได้ผ่านการประชุมและเห็นว่าน่าจะจัดให้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับของที่อยู่ใกล้ตัวมีลักษณะเป็นภูมิปัญญาและมีอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน อีกทั้งมีลักษณะเรียบง่ายชาวบ้านสามารถเป็นวิทยากรได้ จึงได้มีการเสนอให้มีการจัดการเรียนรู้ใน ๖ สาระเนื้อหา คือ

- ฐานขนมครกซึ่งเป็นขนมที่แม่บ้านในหมู่บ้านทำกันอยู่และผลิตเพื่อนำไปขายที่ตลาด เช่น นางศรีวรรณ เล็ก ผลิตไปขายที่ตลาดบ้านตหม้องลึก ส่วนนางแดง ฟ้างาม นางยุพิน สุริยาสัก นางนาง ขาเลศักดิ์ และนาง แก้ว เล็ก เป็นชาวบ้านที่เคยทำขนมครกขาย
- ขนมปังก็เป็นขนมที่เด็กชอบ ทำง่ายและมีชาวบ้านผลิตแล้วนำไปขายที่โรงงานอุตสาหกรรมอยู่ ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับขนมครกคือมีอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน
- ฐานน้ำผลไม้ เลือกน้ำมะนาวเพราะทรัพยากรคือมะนาวมีอยู่ทั่วไปในหมู่บ้าน อีกทั้งอาจารย์รพินให้เหตุผลที่เลือกว่า น้ำมะนาวสามารถเป็นสื่อการเรียนรู้ได้ดีเพราะมะนาวมีรสเปรี้ยว เกลือที่ใส่มีส้ม และน้ำหวานที่เตรียมไว้มีรสหวาน เมื่อเด็กทดลองและชิมจะทำให้เรียนรู้เรื่องราวของสิ่งต่าง ๆ จากการทำน้ำผลไม้ด้วยตนเอง

- **ฐานไขทอด** เป็นเนื้อหาที่ นางจันทร์พอง ทิพย์ศักดิ์ ผู้ปกครองของเด็กชายธีระศักดิ์ ทิพย์ศักดิ์ นักเรียนอนุบาล ซึ่งผู้ปกครองบอกว่าการทอดไขเป็นพื้นฐานที่เด็กควรรู้จะได้ช่วยเหลือตัวเองในด้านการทำอาหารรับประทานเองได้ ซึ่งการทำไขทอดนั้นไม่มีขั้นตอนที่ยุ่งยากเท่าใดนัก
- **ฐานส้มตำ** เป็นฐานที่ถูกเลือกเพราะเห็นว่ามีแม่บ้านหนองหล่มที่มีฝีมือดีเปิดร้านขายส้มตำในหมู่บ้าน อยากให้มาเป็นวิทยากรและสอนทำและรับประทานในวันงานค่ายครอบครัว
- **ฐานผ้าข้อมลี** เป็นฐานที่ต้องใช้วิทยากรจากนอกชุมชน คือจากเยาวชนโป่งคำ เนื่องจากคณะชาวบ้านหนองหล่มได้พาชาวบ้านและเด็กไปร่วมกิจกรรมสัปดาห์ สกว. ได้พบและพูดคุยกับทีมวิจัยเรื่องสีย้อมผ้าชุมชนโป่งคำ ซึ่งเห็นว่าเรื่องนี้ได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะเด็กและชาวบ้านหนองหล่ม ดังนั้นนักวิจัยจึงได้ประสานงานวิทยากรมาให้ความรู้โดยจัดให้เป็นอีกฐานของการเรียนรู้

๒.๑.๕ วิธีการจัดกระบวนการฐานเรียนรู้

๑.หาชาวบ้านที่มีความชำนาญในแต่ละฐาน เช่น เรื่องขนมครก ก็เชิญ นางศรีวรรณ เล็ก เรื่องขนมปังก็เชิญนางนาง เล็ก เรื่องส้มตำก็เชิญนางสงวาลย์ คุณศักดิ์ เป็นต้นให้เป็นวิทยากรหลักประจำฐานนั้น

๒.ให้นักเรียนรุ่นพี่แบ่งเป็นสองกลุ่มคือกลุ่มแรกให้รุ่นพี่เลี้ยงพานักเรียนปฐมวัยไปเรียนรู้ตามฐาน และอีกกลุ่มหนึ่งให้เป็นผู้ช่วยของวิทยากรแต่ละฐาน

๓.ให้ผู้ปกครองที่มาร่วมงานเข้าเป็นผู้ช่วยวิทยากรร่วมกับนักเรียนประถมปลาย

๔.จัดแบ่งกลุ่มเด็กปฐมวัยเป็น ๖ กลุ่ม โดยมีนักเรียนประถมปลายเป็นพี่เลี้ยงกลุ่มละ ๒-๓ คน เดินเรียนรู้ตามฐาน ๆ ละ ๒๐ – ๓๐ นาที

๕.จัดฐานเกี่ยวกับของเล่นให้เป็นฐานสำรองสำหรับกลุ่มที่เรียนรู้เสร็จเรียบร้อยแล้วแต่ยังไม่สามารถเข้าเรียนรู้ฐานต่อไปได้เนื่องจากกลุ่มอื่นยังศึกษาอยู่ ก็ให้ไปเล่นในฐานของเล่นไปพลาง ๆ ก่อน

๖.เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วก็ได้ให้เด็กมานั่งรวมกันและวิทยากรนำเด็กสรุปจากการไปเรียนรู้ตามฐาน เช่น การตั้งคำถามว่า ไปที่ไหนมาบ้าง เห็นอะไร ได้ทำอะไรมาบ้าง ชอบอะไร สนุกไหม เป็นต้น เป็นการจัดกระบวนการสรุปให้กับเด็กปฐมวัย

๗.หลักการจัดการเรียนรู้ นั้นมี ๓ ระดับการเรียนรู้ คือ ๑) การจัดการเรียนรู้ของเด็กในชั้นเรียนก่อนเข้าค่าย ๒)การจัดกิจกรรมตามฐานการเรียนรู้ทั้งหกฐาน และ ๓)การสรุปการเรียนรู้ของเด็กในชั้นเรียนหลังจากเข้าค่ายประมาณ ๒-๓ วัน

๒.๑.๖ การสรุปวิเคราะห์กิจกรรม เมื่อสิ้นสุดกิจกรรม นักวิจัยได้ขอเชิญตัวแทนกลุ่มต่างๆ ที่เข้าร่วมกิจกรรมได้ช่วยสรุปบทเรียน/สรุปกิจกรรม ซึ่งมีข้อสรุปและข้อเสนอแนะดังนี้

- กิจกรรมค่ายลักษณะนี้อาจจะไม่เหมาะสมสำหรับเด็กอนุบาล ควรต้องเป็นกลุ่มเป้าหมายชั้นอื่น ๆ ที่อายุมากกว่านี้ แต่เนื่องจากเป้าหมายของกิจกรรมโครงการคือเด็กอนุบาลและเด็กประถม ๑-๒ จึงอาจจะมีกิจกรรมที่เหมาะสมกว่านี้และใช้เวลาที่ไม่มากนักเพราะเด็กมีสมาธิและความสนใจต่อกิจกรรมหนึ่ง ๆ เป็นระยะเวลาสั้น
- การเตรียมการที่ต้องใช้เวลามาก สืบเนื่องจากการเตรียมสถานที่หลายวันอาจมีผลกระทบต่อการขาดงานของผู้ปกครอง ถ้าเป็นไปได้ควรจัดในช่วงวันหยุด และไม่รบกวนเวลามากนัก
- การร่วมมือของทุกฝ่ายดีมาก ผลที่ปรากฏจากค่ายเป็นที่พอใจของทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นฝ่ายจัดงาน ฝ่ายเข้าร่วมกิจกรรม ฝ่ายสังเกตการณ์
- กิจกรรมครอบครัวครั้งนี้ยังไม่ได้ลงลึกในการทำกิจกรรมสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ปกครองโดยตรง ถ้าครั้งต่อไปมีกิจกรรมให้เด็กและผู้ปกครองทำร่วมกันจะเห็นภาพของเด็กและผู้ปกครองทำกิจกรรมร่วมกันโดยตรง

๒.๒ กิจกรรมทักษะศึกษา

ระยะที่ผ่านมาได้มีการจัดกิจกรรมสร้างสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับกลุ่มวัยต่าง ๆ ซึ่งจากการประชุมปรึกษาหารือกับชมรมผู้ปกครองและหาเรือทีมงาน ตลอดจนสอบถามความต้องการของเด็กในการจัดกิจกรรมนอกสถานที่ซึ่งถือเป็นการเรียนรู้นอกสถานที่โดยได้ดำเนินกิจกรรมลักษณะการเรียนรู้นอกสถานที่ จำนวน ๒ ครั้งประกอบด้วย

๒.๒.๑ ทักษะศึกษาสวนสัตว์เชียงใหม่ ในวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๗ เดินทางโดยจ้างเหมารถแม่ล่ำประจำทางลำพูน-เชียงใหม่ จำนวน ๒ คัน และมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมประมาณ ๕๐ คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มได้ดังนี้

- กลุ่มเด็กเป้าหมายหลัก ได้แก่เด็กอนุบาล ๑-๒ จำนวน ๑๖ คน และเด็กนักเรียนประถม ๑-๒ จำนวน ๒๐ คน
- กลุ่มนักเรียนโรงเรียนวัดหนองหล่มที่สนใจ ตั้งแต่ระดับประถม ๓ - ๖ จำนวน ๓๐-๕๐ คน
- กลุ่มธนาคารต้นกล้าและกลุ่มเยาวชนหนองหล่ม จำนวน ๒๐ คน
- กลุ่มผู้ปกครองเด็กจำนวน ๑๐-๒๐ คน

๒.๒.๒ ลักษณะกิจกรรมคือการเรียนรู้นอกระบบที่โดยได้จัดกระบวนการเรียนรู้ เป็น

๓ ระยะ คือ

ทัศนศึกษานอกสถานที่ สวนสัตว์เชียงใหม่
สร้างกระบวนการเรียนรู้และจินตนาการเด็กไร้พรหมแดน

ระยะก่อนไปทัศนศึกษา ครูจะรับหน้าที่ในการปูพื้นฐานการเรียนรู้และกระตุ้นการเรียนรู้เรื่องสัตว์ในสวนสัตว์ อีกทั้งเป็นโอกาสในการสร้างเงื่อนไขและแรงจูงใจให้เด็กปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไม่ดีให้มีพฤติกรรมที่ดีได้

ข.ระหว่างการศึกษา คือวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๗ ตั้งแต่การเดินทางไปสวนสัตว์และกลับถึงบ้าน เป็นเวลา ๑ วัน

ค.หลังการศึกษา เป็นการให้เด็กได้สรุปการเรียนรู้มาส่งโดยตั้งประเด็นให้เด็กได้เกิดการทบทวนการเรียนรู้ผ่านการเขียนเรียงความหรือรายงานส่ง โดยมีประเด็นในการเรียนรู้ ๒ ข้อคือ ๑) ไปสวนสัตว์แล้วเห็นอะไร ๒) การไปสวนสัตว์ครั้งนี้พวกเราได้อะไร

๒.๒.๓ ขั้นตอนการเตรียมการ

ก.การประชุมชี้แจงและการเตรียมการ โดยมีการประชุมคณะกรรมการทำงานในโรงเรียนโดยเน้นหน้าที่การใช้กลไกคณะกรรมการนักเรียน และกลไกกลุ่มธนาคารต้นกล้าในการดำเนินงาน

ข.ขอความร่วมมือไปยังตัวแทนผู้ปกครองในการเตรียมอาหารไปรับประทาน ในสวนสัตว์ กำหนดกระบวนการเรียนรู้นอกสถานที่ร่วมกับคณะครูประจำชั้น และแจ้งผู้ปกครองเชิญไปร่วมทัศนศึกษาร่วมกับเด็กและได้ทำกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ไปด้วย

ค.ประชุมเตรียมความพร้อมกับทีมงานเฉพาะกิจ ซึ่งงานนี้ได้มอบหมายให้กลุ่มธนาคารต้นกล้ากับคณะกรรมการนักเรียนเป็นแม่งาน โดยให้เตรียมภารกิจเสริมและกิจกรรมสัมพันธ์และเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับการจัดกิจกรรม ซึ่งทางกลุ่มได้มีการเตรียมวัสดุอุปกรณ์และเตรียมกระบวนการโดยการนัดเตรียมการก่อนไปทัศนศึกษา ๑ วัน

ง.กระบวนการเรียนรู้ทัศนศึกษานอกสถานที่ โดยแบ่งเป็น ๔ ลักษณะใหญ่ ๆ ดังนี้

- การเรียนรู้ของเด็กตามจุดต่าง ๆ ของเด็กตามความสนใจ
- การจัดกระบวนการ/กิจกรรมสัมพันธ์ให้กับเด็ก
- การจัดกิจกรรมสัมพันธ์ให้กับเด็กและครอบครัว
- การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนทัศนะเกี่ยวกับการเรียนรู้ที่นอกสถานที่กับผู้ปกครอง

จ.ผลการไปทัศนศึกษานอกสถานที่

จากการวางแผนการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่นอกสถานที่และมีกิจกรรม ๔ ระดับนั้น ผลที่เกิดขึ้นคือ ๑) เด็กได้เรียนรู้ตามจุดต่าง ๆ ตามความสนใจโดยมีการแบ่งเป็นกลุ่ม และมีพี่เลี้ยงคือรุ่นพี่เป็นคนดูแล ซึ่งผลปรากฏว่าเป็นที่ประทับใจเพราะเด็กได้แบ่งกลุ่มและเดินทางไปศึกษาเองโดยไม่มีผู้ใหญ่ควบคุมแต่จะมีเพียงพี่เลี้ยงที่เป็นรุ่นพี่เท่านั้น ซึ่งเด็กได้เรียนรู้ตามความสนใจ ๒) บทบาทของรุ่นพี่ในฐานะพี่เลี้ยงซึ่งทำได้ในระดับประทับใจมากเพราะทำหน้าที่โดยไม่บกพร่อง ๓) กิจกรรมสัมพันธ์ซึ่งเห็นจาก กรณี การที่เด็ก

รุ่นเล็กกับเด็กรุ่นโต เด็กอนุบาลกับเพื่อน ๆ เด็กกับครอบครัว ได้ทำกิจกรรมนอกสถานที่ มีการเดินชมสัตว์ การรับประทานอาหารร่วมกัน

จ. ปัญหาและอุปสรรค

ปัญหาและอุปสรรคที่พบได้แก่กิจกรรมที่รุ่นพี่หรือพี่เลี้ยงได้เตรียมไว้ เช่น กิจกรรมสัมพันธ์ในรถช่วงเวลาเดินทางปรากฏว่าในรถแต่ละคันมีคนจำนวนมากไม่อาจทำกิจกรรมได้ และไม่สะดวกทำกิจกรรมที่ต้องใช้เสียงในสวนสัตว์เพราะเสียงดังจะไปรบกวนสัตว์ กิจกรรมแลกเปลี่ยนทรรศนะความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาเรียนรู้นอกสถานที่ก็ไม่ได้ทำเพราะเวลาสถานที่และโอกาสไม่เอื้อต่อการพูดคุยแลกเปลี่ยน

๒.๓ กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์

ก. ลักษณะกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ ซึ่งกิจกรรมนี้ได้แนวคิดที่เกิดจากแนวการประชุมนอกสถานที่และการจัดกิจกรรมพิเศษวันหยุด สืบเนื่องจากทีมวิจัยได้ศึกษาถึงแนวทางการจัดกิจกรรมชมรมผู้ปกครอง ซึ่งอยากให้มีลักษณะที่ไม่เป็นทางการเพราะเท่าที่ผ่านมาการประชุมมักจะเป็นทางการซึ่งผู้ปกครองเด็กไม่ถนัดและไม่คุ้นเคย ดังนั้นรูปแบบการพูดคุยนอกสถานที่จึงถูกนำเสนอและได้รับการเห็นชอบจากที่ประชุมว่าจะจัดกิจกรรมประชุมนอกสถานที่และเป็นไปลักษณะกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์

สร้างโอกาสและสร้างเวลาเพื่อสร้างสัมพันธ์ของครอบครัวด้วย “กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์”

ข. กระบวนการในการเตรียมความพร้อมคือ

- ประชุมเตรียมงานในวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๔๗ โดยมีผู้เข้าร่วมประชุม คือ ๑) คณะกรรมการนักเรียน ๒) ครูอรพิน และครูวีวรรณ ๓)ตัวแทนผู้ปกครอง ๔ ท่าน และ ๔)นักวิจัย
- มีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ คือด้านอาหาร การประสานเรื่องการเดินทาง และการติดต่อประสานงานสถานที่ ผู้ปกครองรับผิดชอบ หน้าที่เกี่ยวกับการจัดกิจกรรม สัมพันธ์และการดูแลเด็กเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการนักเรียน การออกหนังสือเป็นหน้าที่ของครูอรพิน การติดตามความเคลื่อนไหวและการเตรียมอุปกรณ์การประชุม เป็นหน้าที่ของพระมหาบันเท็ง
- การประชุมเตรียมการ(นอกรอบ) ของคณะกรรมการนักเรียน ซึ่งรับผิดชอบในการจัดกิจกรรมนันทนาการหรือกิจกรรมสัมพันธ์ โดยคณะกรรมการได้มีการปรึกษาหารือเตรียมความพร้อมอีกครั้งในวันที่ ๑๒ มิถุนายน

ค. กำหนดการและเนื้อหากิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์

กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ครั้งนี้เป็นกิจกรรมสร้างการเรียนรู้และสร้างความสัมพันธ์ให้กับเด็กและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้มีกำหนดการดังนี้

"สระน้ำให้อะไรกว่าที่เร (ผู้ใหญ่) คิด"

- ๑๓.๐๐ น. ออกเดินทางไปสระน้ำสันตอ
- ๑๓.๒๐ น. ตั้งประเด็นชวนคิด "สระน้ำให้อะไรกว่าที่เรา(ผู้ใหญ่)คิด"(ให้เด็กเล่นและให้ผู้ใหญ่ดู)
- ๑๓.๒๐ น. กิจกรรมสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับพี่เลี้ยง
- ๑๔.๓๐ น. ผู้ปกครองและทีมงานประชุมนอกสถานที่โดยมีวาระประชุมดังนี้
 - แลกเปลี่ยนความคิดเห็น "สระน้ำคุณธรรม"
 - กลไกการสร้างสระน้ำคุณธรรม
 - ทิศทางและการบูรณาการการพัฒนาเด็ก
 - แนวทางการทำกิจกรรม "ออมกันวันละบาท"
 - ทิศทางการจัดการศึกษาของหลักสูตรการศึกษา

ง.ผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์

- ทำให้เด็กได้สนุกสนานและได้ทำกิจกรรมร่วมกัน
- ผู้ใหญ่ได้เห็นการเรียนรู้กับการเล่น ผ่านกิจกรรมการเล่นน้ำ
- ได้แนวคิดและกลไกการขับเคลื่อนการสร้าง “สระน้ำคุณธรรม”
- เป็นช่องทางการทำกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ในวันหยุดร่วมกันระหว่าง เด็กกับผู้ปกครอง หรือระดับครอบครัวหลาย ๆ ครอบครัว
- ได้เห็นความร่วมมือของหลาย ๆ ฝ่ายในรูปแบบของ บวร. (บ้าน วัด โรงเรียน) จะเห็นได้จากผู้ปกครองเข้าร่วมจำนวนมาก เด็กและเยาวชนก็เข้าไปร่วมเป็นพี่เลี้ยงเด็กจำนวนมากเช่นเดียวกัน อาหารที่เตรียมมีมากกว่าที่กำหนดไว้ รถที่ขอก็มากเพียงพอสำหรับบรรทุกคนจำนวนนับร้อย ซึ่งนับได้ ๘ คันรถ

จ.ปัญหาและอุปสรรค

- ไม่สามารถทำกิจกรรมนันทนาการ/กิจกรรมสัมพันธ์เท่าใดนักเพราะเด็กเพิกกับการเล่นน้ำมากกว่าและเล่นอย่างสนุกสนานทั้งเด็กและพี่เลี้ยงโดยที่ไม่เบื่อในเวลาหลาย ๆ ชั่วโมง
- ไม่เห็นกิจกรรมที่สร้างสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ปกครองโดยตรง เช่น การวาดภาพร่วมกันเป็นครอบครัว การเล่นเกมสเป็นครอบครัว เป็นต้น แต่กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ทางอ้อม คือเกี่ยวกับครอบครัวสัมพันธ์บ้าง เช่น การใช้วันหยุดเป็นวันพักผ่อนของครอบครัว การรับประทานอาหารร่วมกัน การนั่งดูเด็กเล่นน้ำอย่างมีความสุข การได้พบปะพูดคุยกันของผู้ปกครองและโรงเรียน เป็นต้น

๒.๔ กิจกรรมผลิตสื่อสร้างสรรค์เด็ก

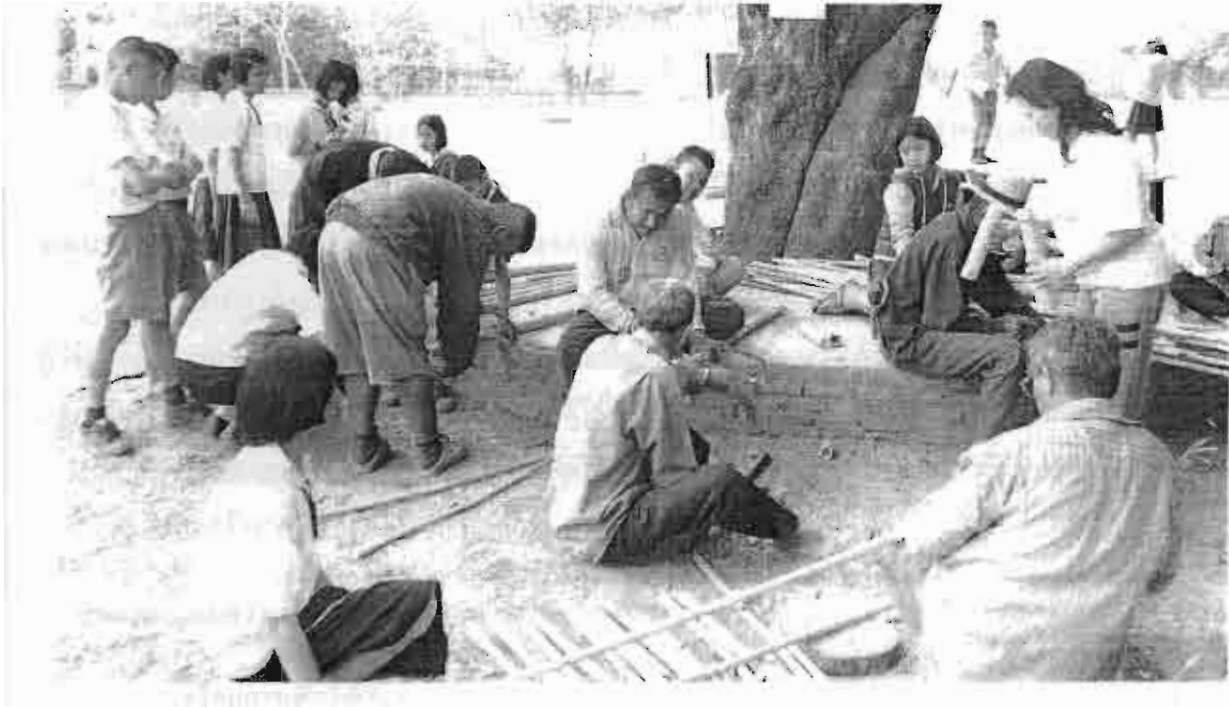
จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของระยะที่ ๑ ของโครงการพบว่าในอดีตเด็กได้รับการพัฒนาและการเรียนรู้ชีวิตผ่านสื่อต่าง ๆ รอบตัว โดยเฉพาะสื่อที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทของเล่น –การละเล่นซึ่งได้มาจากธรรมชาติบ้าง ผลิตเองบ้าง ผู้ใหญ่ผลิตให้บ้าง แต่ต่อมาในยุคสมัยปัจจุบันสื่อประเภทของเล่นพื้นบ้านได้เลือนหายไป ผู้ปกครองหันไปซื้อของเล่นสมัยใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่ทำมาจากพลาสติก เด็กมักจะชอบเพราะมีสีสันฉูดฉาด สวยงาม หาซื้อง่าย แต่มั่นขาดมิติหลายประการอาทิ

- ขาดมิติด้านจินตนาการ เพราะของปัจจุบันเป็นของสำเร็จรูป ทำให้จินตนาการเด็กลดลง
- ขาดมิติด้านสังคม เนื่องจากไม่ได้ผลิตเอง หรือให้ผู้ใหญ่ผลิต ก็ทำให้การเชื่อมโยงกันผ่านการทำของเล่นขาดหายไป และของเล่นปัจจุบันมีลักษณะการใช้ที่เล่นคนเดียว ซึ่งต่างจากของเล่นในอดีตที่มักจะเล่นเป็นหมู่ เป็นกลุ่ม
- ขาดมิติด้านจิตวิญญาณ เนื่องจากของเล่นที่ทำมาปัจจุบันไม่มีการเชื่อมโยงชุมชน วัสดุก็เป็นพลาสติก โลหะ ซึ่งเป็นของที่แปรรูปผลิตจากโรงงานจึงทำให้ไม่เห็นการเชื่อมโยง

เรื่องคุณค่าเท่ากับของเล่นที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เวลาทำของเล่นตามธรรมชาติเด็กมัก
รู้จักที่มาว่าทำจากอะไร วิธีการหาจะใช้วัสดุอย่างไร ซึ่งทำให้เด็กรู้และเข้าใจสิ่งนั้น ๆ

- ขาดมิติด้านศิลปะ ของเล่นส่วนใหญ่ในปัจจุบันมีแนวโน้มด้านความรุนแรงมากขึ้น
และเป็นวัสดุของผลิตจากโรงงาน จึงมีค่าทางด้านศิลปะน้อยกว่าของที่ผลิตด้วยมือ
และการได้ผลิตเอง หรือให้คนเฒ่าคนแก่ได้ผลิต

ช่วงที่สาม กระบวนการและขั้นตอน การสร้างแนวทางพัฒนาความต่อเนื่องและยั่งยืน

๑.การวิเคราะห์และทบทวนการทำงาน

จากการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่ผ่านมามีหลากหลายกิจกรรมซึ่งได้ค้นพบทั้งปัญหาและแนวทางแก้ปัญหา
ต่าง ๆ ทางคณะทำงานเห็นว่าได้ทำงานมาระยะหนึ่งแล้ว ซึ่งได้มีโจทย์ ให้คิดหลายข้อ เช่น ความต่อเนื่อง ความ
ยั่งยืน ความเหมาะสม การมีส่วนร่วมที่แท้ เป็นต้น ทำให้คิดว่าจะต้องมีการมานั่งทบทวนและหาแนวทางเพื่อให้
เกิดการมองไปในวันข้างหน้าหรืออนาคตจะทำให้การทำงานของโครงการพัฒนาของเล่น ๆ เป็นโอกาสให้
ได้มาคิดถึงอนาคตของการพัฒนาเด็ก จึงได้จัดเวทีการประชุมการทำงาน

โจทย์ของการทบทวนว่ากิจกรรมที่ทำเป็นอย่างไรบ้าง เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันหรือไม่ สามารถ
เข้าไปช่วยแก้ปัญหาให้กับชุมชนมากน้อยเพียงไร สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการพัฒนาสื่อของเล่นมาก
น้อยเพียงไร และถ้ามองถึงอนาคตไปข้างหน้าเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน ถึงแม้ว่าโครงการนี้สิ้นสุดลงไป

แล้วยังสามารถดำเนินการต่อไปได้ ตลอดถึงการทำงานสามารถเดินได้ด้วยตนเอง หรือขอรับการสนับสนุนจาก องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ได้หรือไม่อย่างไร

๒. การดำเนินงานตามแนวคิด “ยามบ้านเมืองดีเขาสร้างวัดให้ลูกหลานท่านเล่น”

ผู้วิจัยสนใจแนวคิดที่ได้ฟังจากการธรรมของพระธรรมปิฎก เรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาเด็ก โดยมีตอนหนึ่ง ท่านกล่าวถึงคติคนโบราณที่ว่า “ยามบ้านเมืองดีเขาสร้างวัดให้ลูกหลานท่านเล่น” เข้าใจว่าน่าจะเป็นคนสมัยอยุธยา ซึ่งสะท้อนถึงวิถีคิดคนโบราณที่เห็นความสำคัญในการสร้างวัดที่เหมาะสมกับคน ไม่ใช่เป็นสถานที่ต้องห้าม หรือที่เข้ายาก แต่ต้องสร้างให้สัปปายะ เหมาะสมโดยเฉพาะเหมาะสมสำหรับเด็ก ซึ่งเด็กจะได้เข้าไปเล่นที่วัดและได้ศึกษาเรียนรู้สิ่งดี ๆ จากวัด ดังนั้นคนโบราณเมื่อบ้านเมืองสงบ ปลอดภัยจากสงครามจึงได้มีพัฒนาวัดให้น่าอยู่ หรือแม้กระทั่งสร้างวัดให้น่าเล่น คือ เด็กเข้าไปเล่นในบริเวณวัดได้

เมื่อพิจารณาถึงแนวทางของคติคนโบราณดังกล่าวและ สิ่งที่ท่านพระครูวรกิจจานุยุตจึงได้ให้แนวทางผู้วิจัยและคณะตลอดจนคณะกรรมการว่ามี ปัจจุบันนี้เด็กเข้ามาทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัด เห็นแล้วชื่นใจ และท่านบอกว่าจะสามารถพัฒนาสวนของวัดซึ่งไม่ค่อยได้ใช้ประโยชน์ จะสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างไร ดังนั้นจึงมีการประชุมกลุ่มธนาคารต้นกล้าและเตรียมการจัดกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์เพื่อเป็นเวทีในการปรึกษาหารือและหาแนวทางการสร้าง“สวนวัดให้เป็นสวนเด็ก”

๓. กิจกรรมระดมความคิด “สร้างสวนวัดให้เป็นสวนเด็ก”

การเตรียมการให้เกิดการระดมความคิดนั้น ได้กำหนดรูปแบบกิจกรรมนอกสถานที่ นั่นคือที่สระน้ำบ้านครูสำโรง บ้านสันตอ อำเภอมะนัง ลำพูนเป็นที่เคยจัดโดยพาดูกและครอบครัวมาจัดกิจกรรมที่สระน้ำบ้านครูสำโรงมาแล้วครั้งหนึ่ง ซึ่งเน้นการพาดูกและครอบครัวมาพักผ่อนเป็นประเด็นหลัก แต่การจัดครั้งที่สองนี้ จุดเน้นอยู่ที่การระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างวัดให้เป็นสวนเด็ก โดยสร้างความฝันไว้ว่า สวนวัดน่าจะมีสระน้ำสำหรับเด็ก เพราะเด็กชอบการเล่นน้ำมาก ดังนั้นจึงได้เตรียมประเด็นเพื่อให้เด็กและผู้ใหญ่ที่มาได้ระดมความคิดในประเด็นต่อไปนี้

๑. สระน้ำและการเล่นน้ำมีประโยชน์อย่างไร

๒. คุณลักษณะเด็กดีเป็นอย่างไร

๓. สระน้ำในฝันของเด็กเป็นอย่างไร

ในการไปจัดกิจกรรมดังกล่าวได้มีการให้เด็กได้ทำกิจกรรมลำดับแรกคือให้เด็กได้เขียนว่าลักษณะของเด็กเป็นอย่างไร โดยให้เขียนในกระดาษที่เตรียมไว้คนละ ๒ ตัวอย่าง และคณะทำงานได้ทำการรวบรวมเพื่อนำไปจัดทำเป็นต้นไม้แห่งความดีเพื่อนำเสนอแก่ชุมชน ว่าคุณลักษณะของเด็กดีเป็นอย่างไรที่เด็ก ๆ ได้ระดมกันมาแล้วชุมชนจะสนับสนุนให้เด็กเป็นเด็กดีได้อย่างไร

เมื่อได้ระดมความคิดรอบที่หนึ่งแล้ว ทางทีมงานได้ให้เด็กได้ลงเล่นน้ำในสระน้ำของครูสำเร็จ โดยให้ผู้ปกครองที่ไปด้วยได้ดูว่าการที่เด็กเล่นน้ำนั้นผู้ปกครองคิดระดมความคิดว่าได้อะไรเห็นอะไรจากการที่เด็กมาเล่นน้ำครั้งนี้

ผู้ปกครองได้ร่วมกันเสนอและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นที่ว่าได้อะไรเห็นอะไรจากการที่เด็กมาเล่นน้ำครั้งนี้ ซึ่งสรุปประเด็นได้ เช่น ได้เห็นเด็กจำนวนมากและผู้ปกครองได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน ได้เห็นเด็กได้เล่นน้ำมีความสุข ผู้ปกครองก็มีความสุขมากกว่าสองเท่า เห็นคุณประโยชน์ของการเล่นน้ำว่าเป็นประโยชน์ในการพัฒนาร่างกาย เรื่องสังคม เรื่องจิตใจคือความสนุกสนาน เป็นต้น

จากนั้นเวลา ๑๖.๐๐ น. ได้เดินทางกลับมาที่วัดหนองหล่ม เพื่อให้เด็กได้ระดมความคิดเป็นรอบที่สอง ก็เกี่ยวกับการพูดถึงเรื่องประโยชน์ของสระน้ำ และการเล่นน้ำ ซึ่งได้ทำการแบ่งเป็นสี่กลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นกัน ซึ่งแต่ละกลุ่มก็ได้ระดมความคิดและนำเสนอสิ่งที่แต่ละกลุ่มระดมความคิดเห็นนั้น ๆ

เวลาประมาณ ๑๗.๐๐ น. ได้มีการให้แต่ละกลุ่มวาดภาพเกี่ยวกับสระน้ำในฝันของแต่ละกลุ่มว่ามีความฝันอยากได้สระน้ำของตนเองอย่างไรบ้าง โดยแต่ละกลุ่มให้ร่วมกันวาดภาพสระน้ำในฝันของตนเอง และส่งตัวแทนนำเสนอ

จากนั้นได้มีการคัดเลือกตัวแทนการนำเสนอให้กับชาวบ้านในเวทีประชาคม และสรรหาวิธีการนำเสนอที่เหมาะสม โดยได้คัดเลือกตัวแทนนำเสนอได้แก่ เด็กหญิงพัชรี ศรีวิชัย นำเสนอคุณลักษณะเด็กดี เด็กชายด.ช. ธีระกานต์ ตุ่นสัก ได้นำเสนอประโยชน์ของการเล่นน้ำ และตัวแทนประมาณ ๑๐ คนนำเสนอเป็นละครเวทีสั้น ๆ ประมาณ ๕ - ๗ นาที หลังจากทูลสิ้นสุดกิจกรรมแล้วได้มีการนัดหมายเพื่อนำเสนอสิ่งที่เตรียมไว้ในวันที่ทางหมู่บ้านจัดทำประชาคมซึ่งต้องรอการประกาศอีกที

๔.กระบวนการประชาคม “สร้างสระน้ำคุณธรรมด้วยทุนทางสังคม”

หลังจากได้มีกิจกรรมเด็กและครอบครัวได้ทราบถึงความต้องการในการสร้างสระน้ำคุณธรรม รวมถึงรายละเอียดในการระดมความคิดเห็นของเด็กและครอบครัวเด็กแล้ว จึงได้นัดแกนนำหมู่บ้านซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านในฐานะผู้นำชุมชนและเป็นช่างก่อสร้างโดยให้ผู้ใหญ่บ้านลงเขียนแบบและคำนวณค่าใช้จ่ายการก่อสร้าง และนัดคณะกรรมการเขต สมาชิกอบต. มาเพื่อปรึกษารายละเอียดการดำเนินการซึ่งได้เตรียมการการทำงานซึ่งการสร้างสระน้ำคุณธรรมจะเป็นการสร้างด้วยทุนที่เรียกว่าทุนทางสังคมซึ่งได้แก่การของความร่วมมือจากชาวบ้านให้มาช่วยกันโดยแบ่งเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ ๑๓-๑๕ คน ซึ่งแต่ละกลุ่มจะมีช่างอยู่ภายในกลุ่มด้วยเพื่อจะได้ดูแลเรื่องการก่อสร้าง เมื่อได้ข้อสรุปในการเตรียมการแล้ว ผู้ใหญ่บ้านจึงได้นัดประชุมชาวบ้านโดยได้ประกาศเสียงตามสาย โดยจะปรึกษาหารือในเรื่องหลัก ๒ เรื่อง คือ เรื่องขอความคิดเห็นการสร้างสระน้ำคุณธรรม และเรื่องการช่วยเหลือฟ้าของวัดหนองหล่ม การประชุมประชามนั้นเลือกเป็นวันหยุดใช้เวลาช่วงกลางคืน